

ZACHAR JÓZSEF

AZ 1956-OS MAGYARORSZÁGI SZOVJET FEGYVERES FELLÉPÉS NÉHÁNY VILÁGPOLITIKAI ÖSSZEFÜGGÉSE

Alig egy évtized alatt a „kettős járom” alatt nyögő Magyarország népe eljutott odáig, hogy 1956-ban megkísérelje lerázni magáról a nagyhatalmi megszállást és az általa nyakára ültetett nemzetidegen kormányzatot, és ezzel alapvetően megrendítette a mögötte álló, utolsóként még diktatórikus berendezkedésű nagyhatalom helyzetét. Ennek hátterét a Szovjetunió állampártjának XX. kongresszusával napvilágra került felső vezetésbeli hatalmi küzdelemnek – az antisztálinista fellépéssel jellemzett – a többi vazallus állampárt mellett a magyarra való visszahatása adta.

Ez a nagyhatalom azonban jelentős erővel rendelkezett magyar földön is. Már a háborús műveletek 1945-ös lezárulta után ismeretlen létszámú óriási megszálló haderő maradt vissza. Az 1947-es békediktátum előtti időben hivatalosan egy-egy csatarepülő-hadosztály veszprémi, bombázórepülő-hadosztály debreceni és gépesítettlövész-hadosztály szombathelyi törzselhelyezéssel biztosította a magyarországi uralmat. A békediktátum aláírását követően is ismeretlen számú és összetételű szovjet alakulat maradt magyar földön, amelyek állítólagos feladata a németországi Központi Hadseregcsoport részét képező ausztriai megszálló szovjet csapatokkal való összeköttetés és utánpótlás biztosítása volt. Rákosi Mátyás ezt a szovjet fegyveres jelenlétet kevesellte uralma biztosítására, és kijárta Sztálinnál, hogy egy további gépesítettlövész-hadosztályt telepítsen az ország közepére, törzsével Kecskeméten, egységeivel Cegléd és Szolnok térségében.

Az Ausztriával 1955-ben kötött államszerződés következtében onnan kivont hadait: három gépesítettlövész- és egy légvédelmi hadosztályt, nyugati becslések szerint mintegy hatvanezer főt és jelentős haditechnikát is a szovjet párt- és államvezetés csupán Magyarországra és Romániába vonta vissza. Ezzel kapcsolatosan (számos további átszervezés, át-alárendelés miatt) máig sok a bizonytalanság, de bizonyosan betagolták a két magyarországi gépesítettlövész-hadosztályba a 92. páncélos hadosztályt, és Győrbe telepítették a 20. hídvetőezredet. A magyarországi szovjet főparancsnokság ugyanúgy, mint a központi hadikórház és az utánpótlási központ Budapesten volt. Ugyanakkor szervezetszerű szovjet katonai egység vagy alegység nem állomásozott a magyar fővárosban, így az elhelyezett intézmények nem képeztek helyőrséget. Mindenesetre a Varsói Szer-

zódás létesítésére vonatkozó 1955. május 14-i döntéssel az Ausztriából való kivonulás (1955. október 25.) utáni időre ismét szabad kezét igényelt magának a szovjet vezetés a magyarországi fegyveres jelenlétre, sőt további korlátlan haditelepítésre. Ugyanis az osztrák államszerződés megkötésének következményeképpen a korábbi „békekötési” kitétel szerint 1955 végéig ki kellett volna üríteni a Szovjetuniónak Magyarországot is. Egyébként az egy nappal korábbra időzített aláírt szövetségi szerződés sem rendelkezett a szovjet haderőnek a vazallus országokban való állomásoztatásáról, csupán elvi fegyveres „szövetséget” jelentett a megszálló és a megszállt hatalmak közt.

Mégis megszületett már 1955 szeptemberében az 1956. október 23-i első forradalmi napon mozgósított, „Különleges Hadtestnek” nevezett magyarországi szovjet csoportosítás. Ez valójában egy-egy teljes tábori és légi hadsereg keretét rejtette, parancsnokságával immár Székesfehérváron és Pjotr Nyikolajevics Lascsenkó altábornaggal az élén. (Miközben hazai szerzők maximális harmincezer főnyi összlétszámot említenek, a nyugati hírszerző adatok alapján azt egyesesen hetven–hetvenötezer főre becsülik külföldi szerzők.) A Szovjet Hadsereg moszkvai vezérkarának közvetlen alárendeltségében állók a következők voltak: 17. gépesített-gárdahadosztály (Vaszilij Nyikolajevics Kuznyecov vezérőrnagy, majd Anton Vasziljevics Krivoszejev vezérőrnagy, Szombathely) és 2. gépesített-gárdahadosztály (Szergej Vlagyimirovics Lebegyev vezérőrnagy, Kecskemét). Ezek egységei Szombathelyen, Körmenden, Győrben, Komáromban és Veszprémben, illetve Kecskeméten, Szolnokon, Cegléden, Sárbogárdon és Székesfehérváron települtek. További hadtestközvetlen alakulatok, így egy-egy tábori- és légvédelmi-tűzér-, hídvetőezred, egy-egy felderítő-, műszaki- és szállítózászlóalj, egy aknavetőosztály és a hadtáp volt még elhelyezve Hajmáskéren, illetve onnantól Győrig elszórtan. Hozzájuk tartozott még a 195. vadászrepülő-hadosztály (Veszprém) és a 177. bombázórepülő-hadosztály (Debrecen).

Valamennyi alakulat elérte 1956. július közepére a teljes harckészültséget, ennek lezárásaként a Különleges Hadtest hadgyakorlatot tartott, amelyet személyesen ellenőrzött Alekszej Innokentevics Antonov hadseregtábornok, a szovjet vezérkari főnök első helyettese, a Varsói Szerződés még nem létező egyesített fegyveres erőinek vezérkari főnöke. A szovjet Különleges Hadtest furcsa módon ezt követően, amikor még a júniusi lengyelországi munkásmegmozdulással kapcsolatos rokonszenv sem nyilatkozott meg, parancsot kapott, hogy dolgozzon ki hadműveleti tervet „a magyarországi társadalmi rend fenntartására, védelmére, és ha kell, helyreállítására”. Bizonyára korábbról folyhattak már ez irányú tervezési munkálatok, mivel Lascsenko altábornagy már július 20-án felterjesztette előljáróinak tervezetét, amely már címében jól jellemzően fejezte ki a való helyzetet: „A Különleges Hadtest terve az állami rend helyreállításában való részvételre Magyarország területén”. Az akcióterv szerint az egységeknek három–hat órán belül kellett elfoglalniuk a megindulási körleteket, és miközben a budapesti rendcsinálás a 2. gépesített-gárdahadosztály feladatát képezte, ezt az osztrák

határ lezárásával kellett biztosítani a 17. gépesített-gárdahadosztálynak, a 177. bombázórepülő- és a 195. vadászpilóta-hadosztály személyi állományának feladatául pedig a szovjet hadsereg bázisainak, objektumainak, reptereinek, raktárainak és egyéb intézményeinek a védelmét szabták. A tervezett hadművelet során kezdettől nem számoltak a Magyar Néphadsereggel, semmiféle együttműködésre sem készültek vele, mivel megbízhatatlannak tartották.

Valóban a magyar csapatoknál, beleértve a felsőbb katonai vezetést is, nagy bizonytalanság uralkodott el. Mivel éppen a szokásos katonaváltás ideje volt, sok laktanyából, helyőrségből a leszerelés előtt álló „öregkatonákat” egyszerűen hazaengedték, míg az újoncok behívása halasztást szenvedett, így egy-egy ezred sokszor alig egy zászlóaljnyi állománnyal rendelkezett. Egyébként is óriási méretű átszervezés alatt állt a Magyar Néphadsereg, a számos át-alárendelésből is nagy zavar következett. Máig él a bizonytalanság, milyen tényleges erővel rendelkezett az 1956 eleji 15 lövész-, 6 gépesítettlövész-, 3 harcokcsízó-, 10 tábori-tűzér-, 4 rohamlövég-, 1 aknavető-, 1 páncéltörő-, 13 légvédelmi-tűzér-, 3 hír-, 2 rádiótechnikai-, 1 rádiófelderítő-, 4 vadászpilóta-, 3 csatarpilóta-ezred és az 53 önálló zászlóalj vagy osztály a Magyar Néphadseregben. Ezekből ugyanis 1956. szeptember 26-ra kellett létrehozni az új hadrendi felállítású Magyar Néphadsereget, amelyen belül a Budapest törzsű 4. hadseregben egyesített kecskeméti 3. és székesfehérvári 6. hadtest, valamint a feloszlásra ítélt 9. hadtest egységeiből tartósan megtartásra és fejlesztésre szánt, illetve átmenetileg tovább élő 5 lövész-, 2 gépesített-, 1 tábori tűzér-, 4 légvédelmi-tűzér-, 2 vadászpilóta-hadosztályba, 1 műszaki, 1 hadihajós dandárba és 6 önálló ezredbe kellett éppen ezekben a hetekben újonnan előírt létszámokkal át-alárendelni a korábbi egységeket, aegységeket (miközben közülük 21 egyúttal más helyőrségbe, bázisra települt át, 49 sorsa pedig egyenesen a feloszlás volt).

A sorsukat ilyen körülmények között teljesen bizonytalannak látó néphadseregbeliek a továbbiakban szinte mindenütt saját fejük után mentek, döntő többségükben azonban teljesen tájékozatlanul tétlenkedtek laktanyáikban, táboraikban. Sok helyen a sorkatonák a felkelőkhöz csatlakoztak, más helyeken egyszerűen hazamentek, egyes helyeken a tiszték engedélyezték a felkelőknek, hogy felfegyverezzék magukat, más helyeken elzárkóztak ettől. Kivételesen akadtak olyan tábornokok, tiszték, akik alakulatukat a felkelő nép ellen vezették, jelentős magyar–magyar fegyveres összecsapásokra azonban ez esetekben sem került sor. Az 1956-os szabadságharc egyértelműen a fegyverhez jutott magyar polgári lakosság szovjetellenes fegyveres küzdelme volt.

Annak kirobbanásáig azonban még számos jelentős esemény történt. Július 18-án szovjet kenyéradó gazdái eltávolították Rákosi Mátyást, a magyar diktátort. Minden reménye ellenére nem a kommunista pártvezetésbe röviddel korábban visszafogadott Kádár János került a helyére, hanem a kortársak szerint szovjet belügyi tábornokként a magyar pártvezetésbe delegált Gerő Ernő. A személycseré végrehajtását ellenőrző Iván Alekszandrovics Szerov hadseregtábornok, a

szovjet titkosszolgálat vezetője mindenesetre még egy találkozójáról jelentést tett a moszkvai pártközpontnak, felkereste ugyanis az alig egy évvel korábban a vezetésből kutasított korábbi kormányfőt is. E szerint: „Beszéltem Nagy Imrével, aki elégedetten nyugtázta Rákosi leváltását, és bizakodóan úgy véli, hogy ebben az átmeneti időben feltétlenül vele is tárgyalni fognak. Arról biztosította híveit, hogy Kádár János tudatni fogja vele, mikor kell fellépnie.”

Fellépésre azonban a szovjet haderő is készült, Jevgenyij Ivanovics Malasenkó ezredes, a Különleges Hadtest helyettes törzsfőnöke (aki egyúttal helyettesítette a tartós betegszabadságon volt Georgij Andrejevics Scselbanyin vezérőrnagy törzsfőnököt), egyúttal felderítő főnöke részletes hadműveleti tervet dolgozott ki az erő-összpontosításról, a felvonulási útvonalakról, a vezetési pontokról, összeköttetési vonalokról, a magyar párt- és kormánysszervekkel való együttműködésről és sok másról. Október elején pedig már olyan jelentést küldött Moszkvába, miszerint „felderítőjelentések alapján tüntetésekkel kell számolni”. Mintha valami szándékos provokációra készült volna a szovjethatalom, amelynek új helytartója engedélyezte a nyílt társadalmi vitákat értelmiségi előadóestek, diákgyűlések és ezt tükröző sajtónyilvánosság formájában.

Mindenesetre mintha semmi rendkívüli fejlemény nem lett volna várható, Gerő Ernő, a moszkvai „elvtársak” új magyar főmegbízottja „pihenésre” a Szovjetunióba ment, és csak a belső hatalmi viszályok idején egykor kivégzett Rajk László és társai újratemetésének másnapján, október 7-én tért haza. Az ugyancsak október 7-én hazaérkező, a kínai pártkongresszuson részt vett, majd hazatérését egyenesen háromheti, szovjetunióbeli „üdüléssel” megszakított Kádár Jánost, az akkori pártbeli „másodhegedűst” a felső pártvezetés nevében megjelent Mező Imre azzal fogadta a repülőtéren, hogy Gerő Ernő „egy kis felkelés kiprovokálásán” ügyködik. Talán ezt célozta az immár „fellazult légkörben” a sztálinista magyar párttisztogatás során likvidált vezetőtársak újratemetése, egykori gyilkosaik „bűnbánó” magyarázkodása is. Alig egy hét múlva pedig a legfelsőbb magyar vazallusvezetők (Apró Antal, Gerő Ernő, Hegedűs András, Kádár János, Kovács István) jugoszláviai tárgyalássorozatra indultak, csak bizonytalanukodó második vonalbeli helyetteseiket hagyták hátra, hogy azután éppen az oly sorsdöntő október 23. napi fejlemények előestéjén érkezzenek vissza.

Mindez a moszkvai vezetés engedélye nélkül nem történhetett volna meg, de talán éppen ott készültek valamire. Az ugyanis már október 12-én a szovjet Kárpáti Katonai Körzetben és csak 19-én a lengyel válság miatt érintett Baltikumi Katonai Körzetben csapatmozgásokat figyeltek meg. Az utóbbi térségben ezzel egy időben harckészültségbe helyezték a 7. légideszant-gárdahadosztályhoz tartozó, a litvániai Kaunasban és Vilniusban telepített 108. ejtőernyős deszantgárdaezredet. Október 20-án megkezdték pontonhidak fektetését a szovjet-magyar határfolyót jelentő Felső-Tiszán. Másnap riadókészültségbe helyezték a Román Néphadsereget, csapaterősítéseket küldtek Erdélybe, főleg a magyar határra, és azonnal megkezdték bevonultatni a magyarul és németül (!) beszélő

(szigorúan csak román nemzetiségű) tartalékosokat. Vajon miért jelentette ki ezen a napon a váratlanul számos tábornok kíséretében Varsóban termett Nyikita Szergejevics Hruscsov szovjet diktátor, hogy a lengyelországi válság leküzdésével kapcsolatosan a hadgyakorlat ürügyén már mozgósított haderő előkészületei ellenére „le kellett mondani az adott körülmények között a fegyveres beavatkozásról”? Ugyanakkor miért tartotta szükségesnek a legfelsőbb magyar hadvezetés, hogy az október 20-án a „lengyel eseményekre tekintettel” elrendelt fokozott harckészültségre irányuló intézkedését már másnap visszavonja?

Ezzel szemben már október 22-én ellenőrizte a szovjet hadvezetés magyarországi csapatai készenléti állapotát, ugyanakkor elrendelte a 2. gépesített gárdahadosztály egységeinek Budapest irányában történő előrevonását. Ugyanezen a napon Malasenkó ezredes arra kapott parancsot, hogy személyesen hajtson végre felderítést Budapesten. Október 23-án 20.00 órakor riadóztatta a hadvezetés a 17. gépesített gárdahadosztály egységeit, az 56. gépesítettezredet Szombathelyen, az 57. gépesített ezredet Győrben, az 58. gépesítettezredet Körmenden, a Sopronhoz való menettel a 27. rohamlöveg-ezredet Veszprémben, a Kőszeghez való menettel a 90. táboritüzér-ezredet Hajmáskéren.

Mi készült itt a spontán népi elégedetlenséggel párhuzamosan a hatalom birtokosai részéről? Maga Nagy Imre vetette később papírra: „Közvetlenül az októberi események előtt Budapestre érkezett egy szovjet utazási iroda mintegy 60-70 fős turistacsoportja. A repülőtéri érkezéskor a magyar vámhatóságok át akarták vizsgálni csomagjaikat, ez ellen tiltakoztak, és a szovjet nagykövetséghez vagy konzulátushoz fordultak. Ennek ellenére kinyitották a magyar hatóságok a csomagokat, és minden bőröndben csak szovjet fegyvert találtak, amit elkoboztak.”

A békés tüntetést követően az első lövések csak október 23-án huszonegy óra körül dördültek el a Magyar Rádió központi épületénél a belügyi őrség részéről a követeléseik beolvasását követelő akkor még fegyvertelen tömeg ellen, de már húsz órakor lövészej háttérével mondta el provokatív rádióbeszédét Gerő Ernő. Miközben Jean-Paul Sartre is tudta a távolban, hogy „az ostobaság és a terror tízévi uralma ellen demokratikus szocializmust” követeltek a budapestiek, Hruscsov, akitől Gerő telefonon kért utasítást, már abban az órában döntött, „be kell vonulniuk a csapatoknak Budapestre”. A később szerephez jutott moszkovita belügyes Münnich Ferenc visszaemlékezése szerint Gerő maga is kezdettől szovjet megbízói fegyveres segítségével számolt hatalma megtartásával kapcsolatosan. Ez egyértelműen a gyűlölt idegen megszállók és helyi bérenceik elleni tüntetéshez, sőt mind határozottabban fegyveres szembenálláshoz vezetett.

Ennek lehetőségét figyelmen kívül hagyva vagy éppen ennek siettetésére haladéktalanul, már huszonegy órakor parancs érkezett Moszkvából Vaszilij Danilovics Szokolov marsall, vezérkari főnöktől a „Hullám” hadművelet végrehajtására, a város szovjet körülrzésára a Különleges Hadtestnek tizennyolc órakor harckészültségbe helyezett alakulataival. De már tizenhét órakor, vagyis

elsietetten, Mihail Fjodorovics Tyihonov altábornagy, a szovjet főtanácsadó azt közölte a Magyar Néphadsereg hadműveleti főnökével, hogy „a magyar fővárosban nyugati imperialista erők ellenforradalmat robbantottak ki, a rendet, amilyen gyorsan csak lehet, helyre kell állítani”. Erre az objektumvédelemre kirendelt magyar katonákat éles lőszer nélkül küldték ki, majd az utánuk irányított lőszer szállítását nem biztosították kellőképpen. Így jutott a forradalmi tömeg fegyverhez, lőszerhez. Sőt még úgy, hogy számos rendőri szerv egyszerre azonnal kiszolgáltatta készletét.

Eközben a még 23-án 21.00 órakor kiadott parancs értelmében a szovjet Különleges Hadtest operatív törzse beérkezett a magyar Honvédelmi Minisztérium központi épületébe, és élén Malasenkó ezredessel éjfélkor átvette a még meghatározó többségében fegyvertelenül demonstráló budapesti lakosság ellen tervezett hadműveletek közvetlen irányítását. Az ország életének tényleges vezetésére pedig a 24-ére virradó éjjel a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége teljhatalommal rendelkező Katonai Bizottságot hozott létre Apró Antal vezetésével, mintegy a Nagy Imre elnöksége alá helyezett Minisztertanács ellensúlyozására. (Ennek tagjai voltak még: Fehér Lajos, Földes László, Kovács István, Mező Imre.)

Október 24-én 04.30 órakor a rádióközlés szerint így szólt a sietve kiadott magyar kormánynyilatkozat: „Fasiszta, reakciós elemek fegyveres támadást intéztek középületeink és karhatalmi csapataink ellen.” Reggel hat órakor már „ellenforradalmi erőkről” volt szó. Milyen erők harcolhattak volna, amikor hajnali 02.00 órától kezdődően a 2. gépesített-gárdahadosztálynak már 19-én megindulási körletbe helyezett egységei közül beérkezett Budapestre Székesfehérvárról a 4., Kecskemétről az 5., Szolnokról a 6. gépesítettlövész-, Sárospácsról a 37. harcokosi-, Ceglédről a 87. rohamlövész- és 7. gépesítettlövész-ezred, úton volt még hozzájuk a 17. gépesített-hadosztály részét képező 83. harcokosi- és 1043. táboritüzér-ezred Hajmáskérrel, illetve Várpalotáról, amely egységek már hajnali 03.00 órakor megkezdték a még alvó magyar főváros megszállását. Ez azt jelenti, a nemzeti ébredés hajnalán máris 240 harcokosi, 120 páncélozott-szállító-harcjarmú és 156 löveg indult ellene. A belváros biztosítására, ahol a kormány- és pártépületek voltak, a 37. harcokosi-, 87. nehézrohamlövész-, a 4. és a 6. gépesítettlövész-ezred kapott parancsot, és azonnal harcot kezdeményeztek a mintegy kétezer főnyire becsült felkelő népesség ellen.

Már ez is bőven elég lehetett volna, ha nem erődemonstrációra készült volna valamilyen, máig tisztázatlan okból kifolyólag a Szovjetunió. Ezen túl azonban október 23-án 19.45 órakor a Kárpáti Katonai Körzetben Munkácsra előrevont (a 38. összefegyvernemi hadsereg III. hadtestét képező) 39. gépesített-gárdahadosztály és 128. lövész-gárdahadosztály is menetparancsot kapott, hogy Nyikolaj Alekszandrovics Gorbunov ezredes parancsnoksága alatt Beregszászon át másnap hajnali 00.15 és 07.30 óra között a határon Csap, Beregszász, Nagyszőlős térségében átkelve, Nyíregyháza, Debrecen, illetve Nyíregyháza, Miskolc útvo-

nalon vonuljon Budapest felé, és előbbi Szolnok–Abony térségében, utóbbi Hatvan–Jászberény térségében foglaljon el összpontosítási körletet. Miután a két magasabb egység beérkezett, előbbiből a 407. táboritüzér-ezredet, utóbbiból a 315. lövészezredet haladéktalanul továbbküldték Budapestre, ahol azonnal alárendelték őket a Különleges Hadtestnek. Ezzel egy időben Budapestnél harcálásba vonult a 975. légvédelmitüzér-ezred. A követő nehézpáncélosok menetének megkönnyítésére október 24-én az 54. hidvetőezred Szolnoknál, a vasúti híd közelében a Tiszán pontonhidat épített. Ugyancsak október 24-én a 39. gépesített-gárdahadosztály azt a meglepő parancsot kapta, hogy 11.30 órakor megindulva, egységei Szolnok–Cegléd–Nagykörös–Kecskemét–Dunaföldvár útvonalon jussanak el a Dunántúl Cece, Kálóz, Pincehely, Nagykónyi, Tamási, Dombóvár térségében kijelölt új összpontosítási körleteikbe.

Még mindig október 23-án 22.35 órakor a szovjet Romániai Önálló Gépesített Hadsereg kötelékébe tartozó 33. gépesített-gárdahadosztályt, élén Gennadij Ivanovics Obutarov vezérőrnaggyal, Temesvárról a határon át Szeged, Kecskemét útvonalon szintén Budapest térségébe vezényelték. A fővárostól mintegy tizenöt kilométernyire kellett összpontosítási körletbe vonulnia, ahová másnap 12.00 órára elsőnek a 104. gépesítettlövész-ezred érkezett be, ezt azonnal további menetre utasították, és ugyancsak azonnal bevetették a Budapesten folyó hadműveletbe. A harminchat órán át vonuló hadoszlopot a továbbiakban a 105. és 106. gépesítettlövész-, a 71. harcokcsi-, a 133. rohamlöveg-, a 100., 1195. táboritüzér- és az 1093. légvédelmitüzér-ezred, a 60. aknavetőosztály és más kötelékek (hír-, műszaki, szállítózászlóalj, önálló vegyvédelmi század) alkották, amelyek sorra érkeztek Budapest előterébe.

Még mindig az első budapesti megmozdulás napján nemcsak a magyarországi két szovjet (vadász- és bombázó-) repülő-hadosztálynak, hanem a Kárpáti Katonai Körzet egy-egy további vadászrepülő- és bombázórepülő-hadosztályának is riadókészültséget rendeltek el. Végül néhány órával később Lascsenko altábornagy a magyarországi 17. szovjet gépesített-gárdahadosztály alakulatai közül az osztrák határra előrevont egységei közül Szombathelyről Budapestre rendelte az 56. gépesítettlövész-ezredet, azonban a helyére oda vezényelte Veszprémből a 39. harcokcsiezredet. Mindezzel párhuzamosan október 24. folyamán a 177. bombázórepülő-hadosztály gépei nyolcvannégy demonstrációs mélyrepülést végeztek Budapest és a többi nagyobb város légtérében. A magyar forradalom első negyvennyolc órájában ellene a szovjet források szerint máris 31 550 szovjet katona, 1130 harcokcsi és rohamlöveg, 616 tábori löveg és aknavető, 185 légvédelmi löveg, 383 páncélos szállító harcjármű, 3830 tehergépkocsi vonult fel. Ezeket 159 vadászrepülő és 122 bombázórepülő demonstratív mélyrepülései kísérték.

De valami oknál fogva még ezt a hatalmas haderő-összpontosítást sem találták elégségesnek a szovjet politikai és katonai vezetők. Október 26-án berendelték a budapesti harcokba való bekapcsolódásra a 33. gépesített-gárdahadosztály

egységeit, alegységeit is a tizenöt kilométernyire lévő összpontosítási körletük-ből. Ugyanezen a napon a Kárpáti Katonai Körzetből a 70. lövész-gárdahadosztály 104. rohamlöveg ezredét, amelyet már korábban vasúton Beregszászra szállítottak, átdobták a határon, és az 10.00 órától Nyíregyháza térségében települt. Egyúttal a hadosztály több alakulata feltöltési és mozgósítási parancsot kapott azzal, hogy ugyancsak induljon Magyarországra, október 28-án pedig foglalja el összpontosítási körletét Nyíregyháza–Debrecen–Miskolc térségében. Hasonlóképpen mozgósították október 26-án a Kárpáti Katonai Körzetben a 27. gépesített-gárdahadosztályt, hogy a határt másnap 08.00-tól átlépve, gyorsított menettel ugyancsak foglalja el a Nyíregyháza–Debrecen–Szolnok összpontosítási körletet. Október 27-én még mindig a Kárpáti Katonai Körzetben riadóztatták és menetbe indították az 1. vasútépítő-dandárt azzal, hogy vonuljon Csapra, és ott vegye át a forgalom irányítását. Ennek értelmé hamarost világossá vált. Október 28-ára virradóra riadóztatták a Kárpáti Katonai Körzetben a 38. összefegyvernemi hadseregből a korábban Zsitomir és Hmelnjickij térségében állomásozott 11., 32. gépesített-gárda- és 60. légvédelmitüzér-hadosztályt, valamint a 8. gépesített hadsereg önálló egységeit, hogy állomáshelyüket elhagyva, kombinált út-vasút menettel mielőbb érjenek be Magyarországra.

Érthetetlenül óriási tömegdemonstráció, miközben Budapesten csak a Magyar Néphadsereg 7400 katonája, közülük alig 5800 harcra kész, 64 harckocsival és még mintegy 3300, csak kézfegyverrel ellátott belbiztonsági fegyveres tartózkodott, így az akkor kétezer főre becsült fegyveres felkelő maximálisan ezeket állíthatta volna maga mellé. De még ez sem történt meg, sőt az első napokban 4685 magyar harcost (elsődlegesen a légvédelmi alegységek és a katonai tanintézetek állományát) is éppen a felkelők ellen vetettek be, a melléjük Budapestre vezényelt összesen alig 2700 fővel együtt. (Utóbbiakat az egri 6., piliscsabai 8., kecskeméti 12. és aszói 15. gépesítettlövész-, valamint az esztergomi 33. közepesharckocsi- és az ercsi 37. pontonos-hídász ezredből rendelték a fővárosba.).

A budapesti fegyveres összecsapással párhuzamosan politikai játszma is kezdődött. A magyar hatalomgyakorlók a moszkvai utasítással repülővel Veszprémbe, onnan páncélgépkocsival Budapestre érkezett Anasztaz Ivanovics Mikojan és Mihail Andrejevics Szuszlov utasítására taktikázni kezdtek. Már október 24-én a budapesti tömeg által követelt Nagy Imre lett az új miniszterelnök, miközben a 25-i, Országház előtti vérengzés hátterével Gerő Ernő még megtartotta pártfőtitkárságát. Másnap azonban már őt is felváltotta Kádár János, aki megtévesztésül feloszlatta az addigi elnevezése szerinti Magyar Dolgozók Pártját, és helyébe létrehozta az új kommunista elnevezése szerinti Magyar Szocialista Munkáspártot. Ugyancsak október 26-án Nagy Imre amnesztiát hirdetett, másrészt kérte a szovjet csapatokat, hogy tartsák be a fegyverszünetet. Még mindig ugyanazon a napon az Apró Antal vezette pártbeli Katonai Bizottság önfeloszlatása helyett, az Akadémia utcai központi pártszékházból áttelepült a

budapesti pártszékházba, a Köztársaság térre. Miközben ez a kemény szovjetbérenc mag ott készítette elő a nyílt katonai diktatúra bevezetését, megint egy nap elteltével, Nagy Imre kormányát már nemzeti egységalapon szervezte át, bevonva a nyílt bolsevik diktatúra előtti koalíciós, immár évek óta mellőzött társutas pártbelieket a hatalomba.

A fordulatot október 28. jelentette, amikor a központi pártlap vezércikke „nemzeti és demokratikus felkelésnek” minősítette az addig történeteket, a kormányfő feloszlatta a hírhedt Államvédelmi Hatóságot, a diktatúra leggyűlöltebb belügyi kiszolgálóját, és új karhatalomként bejelentette a Nemzetőrség megszervezését. Ugyanakkor elmaradt a pártbeli Katonai Bizottság által aznapra előkészített, az egykori partizánvezéreket is tömörítő kemény kommunista mag puccskísérlete, mivel máig ismeretlen ok nélkül Moszkvából ezt és a támogatásukra erre a napra tervezett, egy páncélos ék mozgásával már megindított szovjet fegyveres fellépést leállították.

Ám a magyarországi események átminősítése nem változtatott a folyamatban lévő további hadi előkészületeken. Szergej Konsztantyinovics Zsukov marsall, honvédelmi miniszter ugyanis már október 27-én kiadta a parancsot a magyarországi hadművelet második szakaszának előkészítésére, ezt nem befolyásolhatták a forradalommal való átkeresztelésről, budapesti szovjet csapatkivonásról, tárgyaláskezdeményezésről szóló, megtévesztő sajtóhírek, amelyeket a politikai vezetés adatott ki. Így október 28-án a törzsével Novgorodban települt 31. légi-deszant-ejtőernyős-hadosztály azt a parancsot kapta, hogy 114. és 381. ejtőernyős-deszantezrede Lvovban, illetve Hmelnjickijben felszállva, repüljön a magyarországi Veszprémbe. Erre a landolásra 30-án 10.30, illetve 20.00 órakor került sor. Ugyancsak október 28-án, 06.00 órakor lépte át a magyar határt a 70. lövész-gárdahadosztály azzal a paranccsal, hogy 23.00 órára érje el a Debrecen közelében kijelölt összpontosítási körletet.

Itt kell röviden érintenünk, hogy a Magyar Néphadsereg erősen megzavarodott, tájékozatlan csapatvezetése az október 28-i fordulatig is csupán szórványosan állt készen a szovjet uralom védelmére, magyar alakulatok csak elvétve, ritkán léptek fel a tüntető, felkelő, harcba lépő magyar lakosság ellen. Ez ismereteink szerint a piliscsabai 8. gépesített ezred, a budapesti Zrínyi Akadémia és a budapesti őrzászlóalj, a kecskeméti 3. hadtest parancsnoksága és az ottani 19. gépesített ezred, a kaposvári 17. lövészadosztály parancsnoksága, a zalaegerszegi 32. táboritüzér-ezred, az aszódi 15. gépesített ezred, a nyíregyházi 52. gépesített ezred, a ceglédi 103. táboritüzér-ezred, a dunapentelei 142. légvédelmitüzér-ezred, az esztergomi 7. gépesített-hadosztály parancsnoksága, a verpeléti 35. nehézharckocsi-ezred, a Budapestről Budakeszire elvonult Petőfi Akadémia, a nagyatádi 27. páncéltörő-tüzér-osztály, a bajai 18. légvédelmitüzér-osztály, a tatai 35. nehézharckocsi-ezred, a kiskunmajsai 7. táboritüzér-ezred és a szabadszállási 16 közepesharckocsi-ezred egyes parancsnokai részéről történt meg a központi tűzszüneti parancs kibocsátását megelőzően. Azt is ki kell mondani,

hogy a számos moszkovita vezető szerint katonai diktátori „megtiszteltetésre” is alkalmasnak a különösen brutális katonai bevetéseket elrendelő Gyurkó Lajos vezérőrnagy, a 3. hadtest Kecskeméten működő parancsnoka volt.

Mindezek mögött nemcsak a magyar, hanem főleg a szovjet bizonytalanságot szokták látni az elemzők. Ám nemcsak első rövid látogatásuk óta (október 25-étől) Szerov hadseregtábornok, a szovjet titkosszolgálat már említett feje (kiséretében hét további KGB-tábornokkal) és Mihail Szergejevics Malinyin hadseregtábornok, a szovjet vezérkari főnök első helyettese maradt Budapesten, hanem 28-ára visszaérkezett a legfelsőbb pártvezetéshez tartozó Mikojan és Szuszlov is, akik jóváhagyták Nagy Imre színeváltozását: általános egyoldalú tűzszüneti nyilatkozatát, továbbá az addig történtek „ellenforradalomból” „forradalomká” történő átminősítését.

Aznap egyébként a moszkvai pártközpontban is erős vita folyt a magyarországi fejleményekről. Ennek tükrében világos: Hruscsov eldöntötte, hogy a magyar válsággal kapcsolatosan a kivárás és megtévesztés politikája következik. Az utóbbi jegyében október 30-án hivatalos nyilatkozat a magyar belügyekbe való beavatkozástól való jövőbeni tartózkodás, az ország kiürítésének ígérését röpitette világgá a szovjet legfelsőbb vezetés. Ezt erősítendő, a Budapesten addig bevetett, harcban álló és jelentős veszteségeket szenvedett 2. és 33. gépesített-, 128. lövész-gárdahadosztály „tüzet szüntess!” parancsot kapott azzal, hogy az október 30-án 15.00 órától október 31-én. 05.00 óráig tartó időben vonuljon ki Budapestről. Ennek folyamatában a Különleges Hadtest parancsnoksága áttelepült a tököli szovjet légibázisra.

Október 29-én a Nagy Imre szovjet egyetértéssel bekövetkező arcvonalváltását követve, a Magyar Néphadsereg hivatalosan is a forradalom oldalára állt. Megkezdődött a katonatanácsok választása, megalakult a Forradalmi Karhatalmi Bizottság, megindult a Nemzetőrség szervezése, a szabadságharcosok nyílt támogatása. Ezzel szemben a politikai tisztak közül sokan, akik nem bíjtak el, a belügyisekhez hasonlóan „muszkavezetőkke” váltak, átállva a nemzetellenes idegen erőkhöz. A Magyar Néphadsereg alakulatai élén álló parancsnokok ezt csak elvélve tették meg, így a szentesi 6. légvédelmitüzér-osztály, a nagyatádi 27. páncéltörő-tüzérosztály, a dombóvári 47. tüzérezred, a szabadszállási 16. közepesharcokosi-ezred, a lenti 32. lövészrezred parancsnoka. Ezzel szemben a budapesti Zrínyi Akadémia fegyveres segítséget nyújtott a Corvin-közi forradalmároknak, a szovjetellenes harcra készült fel a kaposvári 26. lövészrezred, a zalaegerszegi 43. harcokosi-ezred, a táborfalvai 66. táboritüzér-ezred, a szolnoki repülőtisztai iskola. Mindez előre vetítette, hogy fegyveres küzdelem elé néz az ország.

Nem segített ezen az sem, hogy az osztrák példát követve, a kommunista döntéshozók szerint legitim magyar miniszterelnök, a jelentős szovjet csapatmozgásokat tapasztalva, november 1-jén kinyilvánította az ország semlegességét, és kérte az Egyesült Nemzetek segítségét: „A magyar kormány, a magyar

nép és a történelem előtti mély felelősségérzettől áthatva, a magyar nép millióinak akaratát kifejezve, kinyilvánítja a Magyar Népköztársaság semlegességét. [...] Nemzeti forradalma vívmányainak megszilárdítását és továbbfejlesztését óhajtja anélkül, hogy bármelyik katonai csoportosuláshoz csatlakoznék.”

Őt igazán nem tévesztette meg a szovjet központi pártlapban, a Pravdában október 30-án közzétett (fentebb már felvillantott) pártelnökségi nyilatkozat, amely pedig három fontosnak minősíthető állítást is tartalmazott. Ezek szerint a Szovjetunió elhibázott politikát folytatott Kelet-Európában, ezentúl egyenlőségi alapon kívánja kezelni e térség országait, és felülvizsgálja a szovjet katonai jelenlét szükségességének kérdését. Magyar szempontból mindenesetre már megjelentésekor is elgondolkodtató lehetett volna a következő fogalmazás: „A szovjet kormány, szem előtt tartva, hogy a szovjet alakulatok további magyarországi tartózkodása ürügyül szolgálhat a helyzet fokozottabb kiéleződésére, utasítást adott katonai parancsnokságának, hogy vonja ki a szovjet alakulatokat Budapestről, mihelyt a magyar kormány azt jónak látja. Ugyanakkor a szovjet kormány kész tárgyalásokba bocsátkozni a Magyar Népköztársaság kormányával és a Varsói Szerződésben részt vevő más államok kormányaival a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról.”

Ma már általánosan köztudott, hogy ez is csupán a megtévesztés politikájának éppen aktuális fejleménye volt. Az elsőszámú szovjet pártvezér már másnap közölte legközelebbi elvtársaival, hogy a sajtóban megjelent nyilatkozat felülvizsgálatra szorul, a szovjet csapatokat nem vonják ki Magyarországról, sőt azok aktívan részt fognak venni a rend helyreállításában. Egészen más fejlemény következett, mint amit a magyar kortársak reméltek, a kivárás politikájának látszata mellett már ugyancsak október 31-én megszületett Moszkvában a beavatkozás és további politikai alávétel politikai forgatókönyve. Hruscsov aznapi szavaival: „Ideiglenes forradalmi kormányt kell alakítani Kádár vezetésével. Legjobb lenne, ha ő csak helyettes, Münnich azonban miniszterelnök és védelmi és belügyminiszter lenne. Ezt a kormányt meghívjuk, hogy – mondjuk – a csapatkivonásról tárgyaljunk, és a kérdés megoldott. Ha Nagy hozzájárul, bevesszük helyettes miniszterelnöknek. Münnich segítséget kér tőlünk, mi megadjuk, és rendet teremtünk.”

Ez a döntés azt jelentette, hogy a lengyel megoldástól eltérően az intervenciót részesítette előnyben a szovjet diktátor, mindenesetre máig kérdéses: milyen eddig ismeretlen megfontolások alapján. Itt kell röviden azt is érintenünk, hogy nem a budapesti pártház kiprovokált október 30-i ostroma, a felkelőkhöz csapódott lumpenelemek által ezt követően végrehajtott lincselés állt a döntés mögött. Azt legfeljebb utólag megfogalmazott indoknak, mintsem oknak lehet tekintenünk.

Ezzel egy időben, sőt már ezt megelőzően megkezdődtek az újabb szovjet csapatmozgások. Az 56. gépesítettlovász-, a 83. harckocsi- és az 1043. tábori-tüzér-ezred parancsot kapott, hogy hagyja el Budapestet, és térjen vissza Haj-

máskérre. Valamennyi további egység mintegy kétszáz harckocsival tizenöt-húsz kilométernyire Budapesttől gyűrűt alkotva, állásokba vonult, és ott karbantartáshoz, feltöltéshez kezdett. A formálódó szovjet invázió ezzel párhuzamosan az újonnan érkezett alakulatokkal elsőnek a Magyar Néphadsereg hat repülőterét, majd helyőrségeit, gyakorlótereit, raktárait fogta ostromgyűrűbe.

Ugyanakkor tovább folyt a már jelen lévő egységek megerősítésére: a 8. gépesített és a 38. összefegyvernemi hadsereg addig még szovjet felségterületen állomásozott egységeinek útbaindítása. Egymás után érkezett magyar földre október 29-én a 61. légvédelmi-hadosztály és az 1. vasúti dandár, 30-án a 7. légideszant-gárdahadosztály (gépkocsikon a 419. és a 479. légvédelmi-, valamint légi szállítással a 80. és 108. légideszantezred, a két utóbbi a határ szovjet oldaláról csak november 3-án landolt Tökölön), 31-én a 31. harckocsi-gárdahadosztály, november 1-jén a 7. harckocsi-gárda- és a 66. lövész-gárdahadosztály, 3-án a 31. légideszant-gárdadosztály (a 114. és a 381. légideszantezred), végül 4-én vasúton Odesszából Románián át a Hetyman ezredes parancsnoksága alatt állt, október 31-én riadóztatott és a 8. gépesített-hadsereg alárendeltségébe helyezett 35. vegyes gépesített-harckocsizó-gárdahadosztály, összesen mintegy 60 000 fő. Támogatásukra tartalékként a magyar határon kívül maradt a 104., a 105. és a 107. légideszant-hadosztály, legutóbbi vasúti előrevonást követően éppen november 3-án rakodott ki Munkácson. A jelentős hadmozdulatot főparancsnokként a Baltikumi Katonai Körzet parancsnoka, P. I. Batov hadseregtábornok a nyugat-ukrajnai Lvovból irányította. Végtelennek tűnő hadszlopaik közvetlen parancsnoki feladatát az ő hadműveleti helyettese, Tatrinov vezérőrnagy látta el.

A szárazföldi csapatmozgásokkal párhuzamosan november első három napján a 177. bombázó-repülőhadosztály Veszprémből és Tökölről a Szovjetunióba szállította a szovjet tábornokok és tisztek mintegy hatszáz családtagját, a további elszállításra várókat pedig Komáromban és Győrben gyülekeztettek. Őket Csehszlovákián át, míg a Kecskeméten gyülekeztetteket pedig részben Románián át, részben közvetlenül Kárpátaljára gépkocsikon szállították el. November 2-án az 1. vasúti dandár hát zászlóalját és a 27. gépesített-gárdahadosztály több egységét áthelyezték Komárom, Győr, Mosonmagyaróvár térségébe.

Ez az óriási, észlelt szovjet csapatmozgás volt a kiváltó oka annak, hogy november 1-jén (a már idézett módon) Nagy Imre kimondta Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépési szándékát, egyúttal bejelentette az ország osztrák példát követő semlegességét, az újabb intervenciós előkészületek miatti tiltakozását. Vagyis ismét nem lehet felcserélni az okot az okozattal. Nem ez váltotta ki a brutális szovjet beavatkozást, hanem éppen fordítva történt.

Miután a teljes magyar felségterület szoros szovjet katonai ellenőrzése már biztosított volt, három körzetre osztva, a parancsnokságát Tökölre (az ottani légibázisra) áthelyezett Különleges Hadtest – élén a már említett Lascsenkó altábornaggyal – feladatává vált Budapest elfoglalása és megtisztítása, a 38. össz-

fegyvernemi hadsereg – élén az azeri Amezamp Hacsaturovics Babadzsjan altábornaggal – székesfehérvári parancsnoksággal a Dunától nyugatra, míg a 8. gépesített hadsereg – élén az osszét Hadzsi Umar Mamszurov altábornaggal – debreceni parancsnoksággal a Dunától keletre biztosította ezt. Az egész hadművelet irányítására ugyancsak Magyarországra érkezett Ivan Szytepanovics Konyev marsall, a még csak névlegesen létező Varsói Szerződés főparancsnoka, ténylegesen a szovjet honvédelmi miniszter első helyettese, aki egyenesen minisztere, Zsukov marsall utasításait követte, és aki Szolnokon foglalt el harcálláspontot, (ezt egyébként két légideszant-hadosztály biztosította).

Most már a következő, megtévesztő lépésre került sor: a november 3-án az Országházban megkezdett tárgyalások folytatásának ürügyén Tökölön törbe csalta a szovjet politika a legfelső magyar katonai vezetést. A magyar tárgyalóküldöttséget Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes vezette, tagjai pedig Maléter Pál vezérőrnagy, honvédelmi miniszter, Kovács István vezérőrnagy, vezérkari főnök és Szücs Miklós ezredes, hadművelési csoportfőnök volt. A szovjet küldöttség összetétele máig vitatott. Bizonyosnak látszik, hogy Malinyin hadseregtábornok volt a küldöttségvezető, tagként pedig jelen volt Szytepcsenko altábornagy, politikai főcsoportfőnök-helyettes, Malasenko ezredes. Az vitatott, hogy Andropov nagykövet is jelen volt-e, továbbá milyen beosztásban vett részt ezen a megbeszélésen M. G. Scselbagyin ezredes, akinek családneve egyébként azonos a Különleges Hadtest már említett, betegszabadság miatt tartósan távollévő G. A. Scselbagyin vezérőrnagyéval. Ennél fontosabb tény az, hogy a magyar tárgyalóküldöttség foglyul ejtésében tevékeny részt vállalt Piros László korábbi belügyminiszter vezetésével egy magyar államvédelmi különítmény.

Számukra is elérkezettnek látszott a nyílt fellépés ideje, mivel minden, október 29. óta bekövetkezett lépés hatására, amely a megtévesztett magyar lakosság előtt kedvezőnek látszott (bevezették a nemzeti jelképeket, szakítottak az egy pártrendszerrel, elismerték a forradalmi munkástanácsok szerepvállalását, főleg pedig kivonták a szovjet csapatokat Budapestről), a győzelem hangulata uralkodott el nemcsak a tömegeken, hanem a vezetést vállalók között is. Fokozta a lakosság bizakodását, hogy Nagy Imre november 1-jén „demokrácián” és „szabadságon” túl egyenesen „nemzeti függetlenségről” szólt rádióbeszédében. Ám ezzel szinte egy időben Jurij Vlagyimirovics Andropov szovjet nagykövet az intervencióra készülő tábornokok előtt ezt úgy értelmezte, hogy „Magyarországon ellenforradalom uralkodik, és ennek élén Nagy Imre áll”.

Ezzel szemben a megtévesztés jegyében ugyancsak ezen a napon az állítólag megújuló kommunista mozgalom nevében, az új elnevezés szerinti Magyar Szocialista Munkáspárt főtítkáráként Kádár János a bekövetkezett változásokról elismerően szólt. De már aznap este eltűnt, Münnich Ferencnek, a szovjethatalmat a spanyol polgárháború óta fegyverrel szolgáló ősmoszkovita kommunistának a társaságában Tökölre vitték, onnan Munkácsra, majd Moszkvába repítették szovjet elvtársai. November 2-án és 3-án részt vettek a magyar kommunista

vezetők a szovjet legfelső párttanácskozásokon, ahol eldőlt a következő politikai lépés. Elhangzott Mikojan javaslata: „Kádárnak kell a kormány élére kerülnie”, mire a megnevezett közölte, „forradalmi kormányt kell alakítani”. Ezt követően megállapodtak az új bábkormány összetételében és a kibocsátandó programnyilatkozatban. Ennek 14. pontja a már korábbi döntés értelmében a Szovjetuniótól való segítségnyújtás kérését tartalmazta.

Ezzel párhuzamosan a szovjet–jugoszláv pártmegbeszélések eredményeként már megszületett a döntés, miként lehet a szovjet támadást követően átnyújtandó menedékjog-ajánlattal eltávolítani a hatalomból Nagy Imrét. Az ország és világ közvéleményének megtévesztése azonban nem sikerült, a jól felépített intervenció tervbe becsúszott az a nem várt lépés, hogy menekülését megelőzően a törvényes miniszterelnök még rádiószózatot tudott intézni, amely ugyan szintén megtévesztően állította: „a kormány a helyén van, [...] csapataink harcban állnak”. (Várt kikényszerített lemondása helyett így következett be elrablása, romániai fogságravetése, majd magyarországi perbefogása és 1958-as kivégzése.)

Konyev marsall előző nap kiadott 1. számú hadparancsa értelmében november 4-én hajnalban 03.50 órakor megkezdődött a „Forgósél” hadművelet, a megtévesztések sorával védtelenné tett magyar lakosság ellen valóban támadásra indult mintegy 120 000 szovjet harcos a következő félrevezető parancsindoklással: „Magyarországon reakciós és ellenforradalmi erők felkelést robbantottak ki, hogy felszámolják a népi demokratikus rendet, megsemmisítsék a dolgozók vívmányait, helyreállítsák a földbirtokosok és kapitalisták régi rendszerét.” Az ebből levont indok, a támadásra ürügyet szolgáltató hamis állítás pedig így szólt: „Ez Magyarországon a fasizmus újjászületéséhez vezet, és hazánk [értsd, a Szovjetunió, Z. J.] és az egész szocialista tábor számára fenyegetést jelent.”

Ez alapján Malinyin hadseregtábornoknak, a szovjet fegyveres erők vezérkari főnöke első helyettesének parancsnoksága alatt megindultak az állig felfegyverzetek a mit sem sejtő és felszabadultan a hétfői munkanapra készülő békés lakosok ellen. De ugyanígy megindultak a Magyar Néphadsereg egyes alakulatainak laktanyái ellen is, brutálisan lefegyverezve Budapest, Nyíregyháza, Békéscsaba, Csongrád, Szentes, Kecskemét, Szolnok, Debrecen, Miskolc, Mezőkövesd, Szeged, Baja, Dunaföldvár, Dunapentele, Tatabánya, Székesfehérvár, Veszprém, Pápa, Kaposvár, Marcali, Nagyatád, Sopron és más helyőrségek meglepett magyar katonáit.

Az eddig megismert töredék szovjet hadijelentések a következő egységeik Budapesten kívüli harci bevetéséről tesznek említést: Már november 4-én a 80. ejtőernyős-deszantezred Törökszentmiklóst, a 114. és 381. ejtőernyős-deszantezred Veszprémet és környékét, a 108. légideszant-ezred a Budai-hegyvidéket, a 27. gépesített-gárdahadosztály Tatabányát, Esztergomot, Győrt, Komáromot, a 31. harcokocsi-gárdahadosztály Egert és Gyöngyöst, a 39. gépesített-gárdahadosztály Tamási környékét, az 57. gépesített- és 1043. tüzérezred Pápát, a 90. tüzérezred Kőszeget, az 56. gépesített-, a 27. rohamlövegezred, továbbá a 110.

önálló felderítő-, a 163. önálló híradózászlóalj Szombathelyt, a 83. harcoksziezred Zalaegerszeget és Lentit, a 61. légvédelmitüzér-gárdahadosztály Székesfehérvárt, a 11. gépesített-gárdahadosztály Szolnokot, Ceglédet, Jászberényt, a 419. légvédelmitüzér-ezred a Szolnokról kivezető utakat, a 479. légvédelmitüzér-ezred a debreceni repülőteret, a 32. gépesített-gárdahadosztály Kecskemétet és környékét, a 17. gépesített-gárdahadosztály Veszprémvarsány–Zirc térségét szállta meg. Ugyancsak részt vettek az e napi hadmozdulatokban az 1. vasúti gárdadandár, a 195. vadászrepülő-hadosztály, a 11., 32. gépesített-gárdahadosztály és a 60. légvédelmitüzér-hadosztály közelebről meg nem nevezett egységei is, míg Dunapentelénél a 35. gépesített-gárdahadosztály került tűzharcba.

Mindenesetre nem vetették be a magyar földre korábban érkezett összes egységet a „Forgószél” fedőnevű hadművelet első támadási hullámában. A következő napokban Budapesten továbbra is az erre kijelölt 2. és a 33. gépesített-gárda-, valamint a 128. lövész-gárdahadosztály egységeit vetették be, de megerősítették ezeket a 31. harcoksziezredével és 98. önálló felderítő-zászlóaljával, a 66. lövész-gárdahadosztály 128. nehézhíradó-ezredével, a 7. légitársaság-hadosztály 80. ejtőernyőezredével és a 31. légitársaság-hadosztály 381. ejtőernyőezredével. A Dunától nyugatra a 17., a 27. és a 39. gépesített-gárda-, továbbá a 61. légvédelmi-hadosztály kötelékei pacifikáltak, míg a Dunától keletre ez a 11. gépesített-, a 35. vegyes gépesített-harcoksziezgárda-, a 7. harcoksziezgárda-, a 60. légvédelmi- és a 70. lövész-hadosztály feladata volt. A teljes magyarországi szárazföldi csoportosításnak mintegy a felét, összesen 58 821 katonát láttak elegendőnek azok ellen küldeni, akiket eleve megbénított a mintegy 2500 harcoksziez és 1000 páncélozott szállító harcjármű mozgása, a repülőgépek százainak rémisztő mélyrepülése. Ezt a hadműveletet biztosította, illetve követte tartalékban még a 31. harcoksziezgárda-, a 66. lövész-, a 7. és a 31. légitársaság-hadosztály zöme, valamint a teljes 32. gépesített-gárda-, a 195. vadászrepülő- és a 177. bombázórepülő-hadosztály. A megtorlás elősegítésére azután még Lvovból a teljes egészében szovjet katonai igazgatás alá helyezett Magyarországra vezényelték a 12. belügyi gépesített dandárt is, amelynek a feladata lett, hogy november 12-től hadba vetve, megakadályozza a magyar-osztrák államhatáron az addigra már tömegessé váló kiszökést.

A szolnoki főparancsnoki harcálláspontra szállított muszkavezető Münnich Ferenc onnan röpítette az éterbe a beavatkozás hazug kommunista indokát: „Nem nézhettük tovább, milyen állati kegyetlenséggel gyilkolják ellenforradalmi terroristák és banditák legjobb munkás és paraszt testvéreinket.” Ellenkormányának megalakulását egyenesen maga Kádár János jelentette be egy még szovjet földön előre rögzített hangfelvétel bejátszásával. Ennek helyzetére jellemző, hogy a nyolc megnevezett kormánytag közül négy csak a rádión keresztül értesült „magas megtiszteltetéséről”, még ők sem voltak jelen az alig harmincfős magyar moszkovita pártvezető-csoportban Szolnokon. Onnan egyébként csak november 7-én a 11. gépesített-gárdahadosztály kötelékébe tartozó 419. légvé-

delmi-ezred harmadik ütegének egyik harckocsiján Usakov hadnagy szakasza szállította az új diktátort Budapestre. (Ezen túlmenően Kádár János formálisan csak november 12-én, Nagy Imre akkor kimondott, ám sohasem kért felmentését követően nyert miniszterelnöki kinevezést az áltörvényességet játszó Elnöki Tanács megfélemlített elnökétől, Dobi Istvántól.)

Az első percek bénultsága elkeseredettségbe csapott át, ez pedig világraszóló, a fővárosban, így a csepeli munkáskerületben november 11-ig, vidéken november 17-ig, szórványosan egészen december 13-ig tartó szabadságharc vállalásához vezetett. Szovjet hadijelentések fegyveres (lakossági vagy katonai) ellenállás letörését jelentették a következő városokból: Budapestről, Záhonyból, Nyíregyházáról, Debrecenből, Békéscsabáról, Miskolcra, Szolnokról, Kecskemétről, Szegedről, Kistelekről, Orgoványról, Csongrádból, Szentesről, Dunapenteléről, Dunaföldvárról, Bajáról, Székesfehérvárról, Veszprémből, Pápáról, Kaposvárról, Marcaliból, Nagyatádról, Zalaegerszegről, Sopronból. Bár rendkívül zavarosak az eddig napvilágra került szovjet adatok, az ismert jelentések alapján összesen – harci bevetés során vagy csupán felszólításra – 1115 tiszti és 26 868 legénységi állományút fegyvereztek le (miközben más szórványadatok összesítése szerint összesen 59 800 fő állhatott fegyverben a Magyar Néphadsereg akkori állományában).

Miközben ez rendkívül kevésnek tűnik, (még ha arra vonatkozó adat is felbukkan, hogy 16 714 katona hagyta el önkényesen szolgálati helyét, ment haza vagy távozott máshová,) ezzel szemben a Magyar Néphadsereg elfoglalt bázisairól hadizsákmányként raktárakba szállított fegyverzet összesítése egyenesen megdöbbentő számokat tartalmaz, és bizonyára további pontosítás után hihetetlen túlzásként lesz értelmezhető. A zsákmányjelentésben 261 repülőgép, 333 harckocsi és önjáró löveg, 3565 tábori löveg és aknavető, 815 légvédelmi löveg, 2457 géppuska és golyószóró, 106 699 géppisztoly és puska, 7044 pisztoly, 151 000 kézigránát szerepel.

Még ha csupán ennek a fegyverzetnek töredéke is lett volna bevethető, sajnálatos módon a november 4-én hajnalban személyesen Nagy Imre szájából elhangzott, többször megismételt és már itt is idézett rádióbeli bejelentés állításának egyik fele sem volt igaz: „csapataink harcban állnak, [...] a kormány a helyén van”. Nem valamiféle kormánycsapatok, hanem önkéntes népi felkelők csoportjainak és esetlegesen hozzájuk csatlakozott katonacsoportoknak elszigetelten vívott fegyveres ellenállásáról volt szó. (Ugyanakkor Nagy Imre kormányának tagjai közül egyedül Bibó István tartott ki, felhívásokat fogalmazva, miniszteri irodájában, míg a többiek siettek életüket menteni.)

Nincs itt mód a rengeteg hősi helytállást felidézni, ezért az ellenállást illetően a harcok központi színhelyét jelentő budapesti Corvin-közzel kapcsolatban jelezzük, hogy a november 4-i váratlan támadás négy harckocsival és tizenöt páncélozott harcjármű deszantosaival hiábavalónak bizonyult. Csak 170 szovjet löveg napokon át folytatott sorozatlövése után adták fel a szabadságharcosok

szabad elvonulással ottani bázisukat, de egészen november 16-ig tovább folytatták a fegyveres ellenállást Pongrátz Gergely irányításával. (Ennek jelentőségére utal az a másik szórványadat, miszerint az ugyancsak budapesti Petőfi-laktanya birtokba vételéhez elegendő volt 51 szovjet löveg másfél óras ösztüze.) Ugyanígy november 8-ig ellenálltak a Tűzoltó utcaiak Angyal István vezetésével, szintén hosszú napokig a Baross téri csoport Nickelsburg Lászlóval az élen, a körtérik Oláh Jenő vezetésével, a Széna tériek Szabó János irányításával és még sokan mások számos más helyszínen harcoltak tovább.

A továbbiakban a beismert szovjet összveszteséget érdemes sorolnunk: lelőttek a 177. bombázórepülőgép-hadosztály 880. ezredének egyik repülőgépét, elveszett a 33. számú harci helikopter, 31 (csak Budapesten a 33. gépesítettgárdahadosztályból 14) harckocsi, 40 (ebből Budapesten 13) páncélozott szállító harcjármű, 4 rakétavető, 13 tábori ágyú, 6 légvédelmi ágyú és 81 (ebből Budapesten 31) tehergépkocsi. A szovjet elesetteket hol 669, hol 720 (ez esetben 87 tiszt, 633 altiszt és legénységi állományú) főben, a sebesülteket hol 1986, hol 2270 (utóbbinál 235 tiszt, 2045 altiszt és legénységi állományú) főben adták meg. (Nem szokták közölni, hogy a magyar szabadságharcosokhoz átállt, kétszáznál több szovjet harcost viszont hadbírótság elé állították dezertálás vádjával. A szovjet szerzők annál inkább fontosnak vélték kiemelni, hogy harcosaik tízezernél több kitüntetéssel érdemelték a magyarországi bevetés során, közülük 24 elnyerte a Szovjetunió Hőse kitüntető címet is.) A későbbiekben minden erőfeszítésük ellenére a magyar kommunisták saját soraikból csak 234 polgárháborús áldozatot és a szovjet hadseregben küzdő 280 elesettet tudtak felmutatni, közülük a népítélettel és lincseléssel megölték számát pedig 26 főben megadni. Tegyük hozzá még: a szabadságharcosok foglyul ejtettek 2929 szovjet harcost és magyar csatlóst, de egyetlen egynek sem forgott veszélyben az élete.

Ezzel szemben áll az antikommunista polgári lakosság vesztesége: elesett mintegy 5000 (nyugati feltételezések szerint legalább kétszer ennyi, a kommunista statisztikai hivatali adat szerint 2502!) szabadságharcos (közülük csak 185 volt katona, a november 4. előtti tizenkilenc sortűz pusztán demonstráló civil áldozata ennek legalább kétszerese), hivatalosan megsebesült 19 226 (köztük alig 137 katona), szovjet fogságba esett közel 6380 (Szerov hadseregtábornoknak Hruscsovhoz intézett november 11-i, 17-i és 29-i jelentései szerint egyre növekvően is, de elismerten, csupán 3773, 4056, ill. 4700) fő, utóbbiak közül szovjet forrásokkal bizonyítottan 860 (Szerovnál korábban 700, illetve 767, magyar adatok szerint kétszer ennyi)) elfogottat kihurcoltak szovjetunióbeli börtönökbe.

Ezzel a hősiességével a magyar nemzet ugyan kiváltotta a népek csodálatát, ám a szabad államok kormányai csupán buzdító hazug szavakkal segítettek megrendítő szabadságharcát. Hiába rendelt el enciklikájával XII. Piusz pápa már október 26-án imát a magyar szabadságharc győzelméért, a világi hatalmasok oda se figyeltek. Tudomásul vették, hogy százezres nagyságrendű idegen

haderő tiporja el a polgári lakosság megmozdulását, harckocsik ezrei és repülőgépek százai tartják félelemben a legázoltakat. (Egyedül Spanyolország állami és katonai vezetése mozdult meg, készen állva, hogy önkéntes hadtestet küld Magyarországra, de ezt az Egyesült Államok kormányzata leállította.) Nem volt szavuk, hogy szovjet harckocsi szállította Budapestre a Moszkvában helytartói hatalomra kijelölt ellen-kormányfőt, miközben a saját játékszabályaik szerint törvényes magyar kormány fejét diplomáciai menhelyéről előbb kicsalták, majd elhurcolták, külföldi rabságban tartották, hogy azután a rendületlenül ellenállót végül hazaszállítsák, és egyenes következményként 1958. június 16-án (!) kivégezzék.

Hiába szállt az egyik utolsó szabad magyar rádióadó kétségbeesett kiáltása a legkülönbözőbb nyelveken az éterbe: „Világ népei! Az ezeréves Magyarország őrtornyain kezd kialudni az utolsó láng. A Szovjet Hadsereg szét akar zúzni bennünket, harckocsijai, lövegei zúdulnak Magyarországra. Asszonyaink, anyáink, leányaink veszélyben vannak, nekik szörnyű emlékeik vannak 1945-ről. Mentsetek meg lelkünket! SOS! SOS! Világ népei! Az igazság, a szabadság, a tetteges szolidaritás kötelező elvének nevében segítsetek! Halljátok meg kiáltásunkat! Nyomuljatok előre, és nyújtsátok testvéri kezeteiket! Mentsetek meg bennünket! Segítség! Segítség! SOS! SOS! Isten veletek és velünk!” Az egyetlen nyugati nagyhatalom elnökének, Dwight David Eisenhowernek november 14-i cinikus válaszüzenete nem kíván kísérszöveget: „Az Egyesült Államok nem javasolja és sohasem javasolta, hogy a védtelen lakosság nyílt forradalmat kezdjen azzal a hatalommal szemben, amelynek legyőzésére nem képes.”

Világos beszéd volt, a keleti nagyhatalom hadigépezete eltiporhatta a hozzá nagyságrendileg fel nem érő szerencsétlen magyar nép fegyveres honvédőit. Történelmileg rövid időn belül pedig a világ hatalmasai túltették magukat még azon a (talán nemcsak a) magyar történelemben példátlan véres megtorláson is, amely a november 4-i intervenció kezdetkor nyilvánosan ígért „büntetlenség” ellenére bekövetkezett (bár formálisan csak december 11-én vezették be a rögtönítélő bíraskodást). Ezt a közel 300 000 lakos rendőri megfigyelés alá helyezése, 39 000 jogi (köztük 5658 katonaállományú elleni) eljárás, mintegy 13 000 internálás, 18 211 felkelő (köztük 4879 katonaállományú) elleni súlyos ítélet jelzi. Ugyanakkor a 453 (más adat szerint 338, hivatalos, máig ismételt verzió szerint 229, köztük 25 katonaállományú) kivégzés és a máig vitatott számú áldozattal járó november 4-i intervenciót követő tizenöt tömegtüntetés elleni sortűz nagyon is jól jellemzi. A bábkormányhoz kapcsolódókon kívül nincsenek azonban adataink a minden magyar városban felállított szovjet rögtönítélő hadbíróságok ítéleteiről. Kivégzéseikről is csupán egyedi jelzésekkel rendelkezünk (főleg azzal a sokat mondó adattal, miszerint a forradalmi megmozdulás első három napján Budapesten az ellenük bevetett szovjet egységek ötvennél több polgári lakost végeztek ki elfogásuk helyszínén). Ugyanakkor a szakkutatók közt is rendkívül sok adat forog közkézen, attól függően, melyik időintervallummal

kapcsolatos az adatuk. Ennek jelzésére a „jogerős” ítéletekkel kapcsolatosan csak annyit, hogy 1960. december 31-ig számítva 16 748 főt, míg a határt az 1963-as amnesztiáig kiterjesztve, 26 621 főt érintett ez!

A brutalitás legkirívóbb, de a megtorlás során nem egyedülálló példája az az aljasság, ahogy az 1941. március 10-én született, fiatakorúként a szabadságharcához csatlakozó Mansfeld Pétert megkésített elfogása után halálra ítélték, halálos zárkában tartották, majd nagykorúságának elérése, tizennyolcadik születésnapja után közvetlenül, 1959. március 21-én (a kommunista tanácsköztársaság ünnepnapján, ezt szépítendő más források szerint már 19-én) brutális kegyetlenséggel felakasztották.

Itt kell feltétlenül arról is említést tenni, hogy miként az 1944-es megszállás óta mindenkor, 1956-ban a forradalom és a szabadságharc napjaiban is, a Szovjetunió gyarmataként kezelte Magyarországot, és nevében saját maga által állított helytartók gyakorolták a közvetlen hatalmat. E kettős elnyomás ellen robbant ki váratlanul a forradalom, bontakozott ki ebből a népfelkelés és nőtt szabadságharcá. Ezzel határozottan elvetjük azt a mind gyakrabban megfogalmazott tételt, mintha „két szocialista ország közti első háborúról” lett volna szó. Míg ugyanis a magyar politikai vezetés kényszerűen sodródott a mind kevésbé irányítható eseményekkel, minden lépését igyekezett megbízói akaratához igazítani. Mindkettőjük ellen fordult egyre határozottabban mind nagyobb néptömeg, amely a fegyverhez jutás arányában szállt szembe ily módon is mindkét – külső és belső – hatalmi tényezővel a nemzeti függetlenséget középpontba állítva.

Ugyanis a bolsevik vezetők megítélése közti különbség csak annyi, hogy egyenesen kérte-e, csupán támogatta-e, esetleg csak tudomásul vette-e a mögötte álló szovjethatalom fegyveres intervencióját. Még az egyetlen Nagy Imre is túl későn és magányosan döntött „elvtársai” közül, hogy megkísérel szakítani addigi megbízóival. Kádár János pedig már hatalomra juttatása után hamarosan nyíltan megfogalmazta, hogy a szovjet katonai jelenlét nélkül nem képes a politikai hatalmat megbízói érdekében gyakorolni. Jól jellemezte ezt, hogy hatalomra segítése után még hosszú hónapokig mellette tartózkodott „tanácsadóként” Averkin A. Arisztov, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára, időről időre pedig ellenőrzésére megjelent Budapesten két még jelentősebb szovjet pártvezér, Szuszlov és Malenkov is. Ugyancsak hónapokig közvetlenül irányította a magyarországi megtorlást a már többször említett Szerov hadseregtábornok, a szovjet titkosszolgálat első számú irányítója.

Így azután a „munkás-paraszt” kormány ellenében szervezkedő erők hiába kívántak Országos Munkástanács néven országos vezetést választani, ám a november 21-re egybehívott tanácskozást az tette lehetetlenné, hogy szovjet páncélosalakulatok zárták körül a helyszíneként szolgáló Nemzeti Sportcsarnokot, vezetőiket pedig elfogták. Másnap került sor egyébként a már említett gaztetre, Nagy Imre és elvbarátainak a jugoszláv nagykövetségről való kicsalogatására és elrablására. Jellemzően a szabadságuktól megfosztottak (Nagy Imre, Donáth

Ferenc, Lukács György, Losonczy Géza és Szántó Zoltán), továbbá a már november 4. óta a szovjet nagykövetség pincebörtönében raboskodó (Kopácsi Sándor) elvtársaival hozta létre Kádár János az új elnevezésű pártjának, az MSZMP-nek a héttagú Ideiglenes Bizottságát.

Hatalmát mindenestre a totális megfélemlítés és megtorlás időszakában, legközvetlenebb elvtársai sorsát látván, legalább látszólag azonnal széles körökre rá tudta kényszeríteni. Jól jelzi ezt, hogy az általa vezetett, immár Magyar Szocialista Munkáspárt nevű vazallus állampártnak 1956. december 1-jén még csak 37 818 tagja volt, ám 1957. június 15-én már 345 733 fő! Addigra már Kádár megkötötte személyes alkuját Hruscsovval, márciusi moszkvai útja során megállapodtak, hogy készséges helytartói működése fejében elődje, Rákosi Mátyás szovjet földön marad, nem engedik haza, viszont vetélytársát, a Romániában fogságban tartott Nagy Imrét és „az ellenforradalom vezetőit” kiszolgáltatják a magyarországi megtorlás számára. Utóbbi kivégzése azért csupán 1958. június 16-án következett be, mert szovjet nagyhatalmi célok szükségessé tették a perelőkészítés ellenére a végrehajtás elnapolását.

Az ország pacifikálása és a szovjet bolsevik uralom alá való visszakényszerítése együtt járt azzal, hogy az 1955-ben még csak formálisan létrehozott Varsói Szerződés, amelynek célja továbbra is a szovjet határokon kívül állomásoztatott csapatok fenntartása volt, vette át hivatalosan is 1956. november 24-én a védelmi funkciót a Magyar Népköztársaságban. Ugyanis már a megelőző hadmozdulatok, hadműveletek során a szovjet haderő elfoglalt és lefegyverzett 67 magyar helyőrséget, 44 városban pedig katonai közigazgatást vezetett be, és ellenőrzése alá vonta a teljes magyar hadikészletet. A magyarországi hadműveletet személyesen irányító Konyev marsall pedig egyszerűen bejelentette, hogy mivel ő a Varsói Szerződés (még nem létező) fegyveres erőinek főparancsnoka, az általa kijelölt, Magyarországon maradó szovjet egységek képezik ennek úgynevezett „Déli Hadseregcsoportját”.

Ez a bejelentés az 1991. június 19-i végleges kivonásig biztosította a Szovjetunió számára, hogy ne lehessen magyar szuverenitás, magyar katonapolitika, magyar hadseregépítés, magyar honvédelem. Az 1957. május 27-én a szovjet diktátor és a magyar helytartója között megkötött „egyezmény” értelmében ez a válság (vagy talán a háttérben munkálkodó újabb nagyhatalmi terjeszkedés lehetőségének) elmúltára tekintettel két-két gépesített- és harckocsi-hadosztály, továbbá egy légihadsereg maradt vissza. Ez hivatalosan kezdetben 35 000 fő, 1000 harckocsi, 260 páncélozott harcjármű 230 táborig, 200 légvédelmi ágyú, 70 táborig tarack, 30 aknavető, 24 rakétavető, 3200 tehergépkocsi, 280 repülőgép magyarországi állomásoztatását jelentette, a valós szám adatok mindmáig csupán becslések és erősen eltérően, mindenestre jóval nagyobb létszámadattal is jellemezhetőek..

Kezdetben még a Magyar Néphadsereg újjászervezésére sem került sor. A szovjet harckocsikkal visszatérő magyar kommunisták 1956. november 7-én

előbb csupán a belügyi tisztekből és pártfunkcionáriusokból álló, majd három nap múlva az erre vállalkozó katonatisztekből is megszervezett „karhatalmi ezredekre” építettek tisztogatásuk során. Ezekben 1957. április végén is összesen alig 18 000 fő (10 360 fő katonaaállományú, 7640 belügyi szervekhez tartozó) szolgált, szinte megegyezően az 1945-ös oroszbérenc vagy orosz oldalra kényszerített létszámmal, őket a „fegyveres erők minisztériuma” fogta össze. Nem hallgathatjuk el: a későbbieket illetően is kezdetben óvakodott a helyreállított kommunista hatalom attól, hogy nagyszámú fegyveres ereje legyen.

Az 1957. január 15-i rendelettel megkezdett hadseregszervezés 59 560 fővel, köztük 43 086 fegyveressel számolt. Ez az újabb „Néphadsereg” is sajátos összetételű volt, ugyanis a megalakuláskor a 16 776 tiszt és 7171 tiszthelyettes mellett csupán 19 139 sorállományú katonával szolgált. Ezért először olyanokat kerestek, akik a hivatásos szolgálatot vállalták azzal, hogy nem hazájukra, hanem a „forradalmi munkás- és parasztkormány” nevet viselő moszkovita báltársulatra esküdtek fel. (Az eleve eltávolított 732 tisztet, köztük három tábornokon kívül, önszántából 6587 korábbi néphadseregbeli tiszt tagadta meg ezt.) Ugyanakkor nem hallgatható el, hogy igazi párthadsereg felállítására is sor került, 1957. február 12-i párthatározat intézkedett „a fegyveres erők támogatása” feladatával a „Munkásőrség” megszervezéséről.

Kitekintésként még fel kell idéznünk, hogy 1957 szeptemberében újabb párt-határozattal erőteljesebb hadseregfejlesztés indult, hogy elérjék a tervezett 84 000 fős szárazföldi és 5000 fős légierős létszámot. A folyamatos fejlesztés és modernizálás eredményeként a kezdeti 64 959 főnyi összlétszámot tíz év alatt 98 469 főre, majd további erőfeszítésekkel 1988-ra azután ismét egyenesen 155 700 főre növelték. Ebből az utóbbi létszámból 84 000 fő került beosztásra első lépcsőként a Varsói Szerződés Déli Hadseregcsoportjába azzal a feladattal, hogy a bekövetkező nyugatellenes támadás esetén vegye birtokba és biztosítsa az ausztriai, jugoszláviai, olaszországi felvonulási területet a szovjet hadseregnek. Ezzel kapcsolatban a teljes elvéréssel számolt minden felelős magyar katonai gondolkodó. (Nem segíthetett ezen a Bakony rengetegében rejtetten folyó tömeges magashegyi kiképzés, sem a hazai vagy szomszédos országbeli hadgyakorlatok sora.)

Nyíltan azonban minderről beszélni nem lehetett. Ugyanígy sokáig titok fedte, csak az 1989-es világméretű fordulatot követő szovjet hadikivonulás döbbenette rá az embereket, hogy nemcsak az „Európa-Afrika hadszíntér-parancsnokságot” működtette a lehető legnagyobb titokban magyar földön (pontosabban mélyen a magyar föld alatt) a Szovjetunió, hanem elképzelhetetlen arzenált is itt állomásoztatott. A hivatalos felsorolás szerint tizenöt havi folytonos szállítással kivontak 196 Scud-rakéta-kilövőállványt, 1330 harcokocsit, 622 önjáró löveget, 1473 páncélos szállító harcjárművet, 3151 parancsnoki gépkocsit, 27 095 teherautót, 319 113 katonai és más eszközt, 230 000 tonna lövedéket és lőszert, 560 910 tonna egyéb harcanyagot. Mindezt (és még ki tudja, mit) 34 541 vasúti

kocsiban 87 helyőrségből és 106 harcálláspontról, másként 5732 objektumból vitték el, míg a 320 hadi repülőgép és 138 harci helikopter egyszerűen hazarepült. Mindezt a vazallus magyar kormánnyal kötött 1957. május 27-i megállapodás alapján ugyanúgy, mint százezres haderejét, a szovjet kormány a magyar államháztartás költségén tartotta el. Érthető, miért fogadta országos harangzúgás 1991. június 30-án az utolsó megszálló szovjet katona távozását, a Varsói Szerződés megszűnését.

Fentebbi kitekintésünkkel talán erősíteni tudjuk az 1956-os magyarországi fejleményeket középpontba állító dolgozatunk összegző zárógondolatsorának valószerűségét. Az adott esztendőben ugyanis messze nem ez, hanem a klasszikus gyarmatbirodalmak összeomlásának folyamatában az adott időben különösen nagy súllyal jelentkező észak-afrikai fejlemények álltak a világpolitika középpontjában. Még akkor is így volt ez, ha a megelőző év éppen az európai nagyhatalmi szembenállást tette látszólag központi kérdéssé. Mindenesetre részben a jóval korábbi, részben az éppen bekövetkező fejlemények tükrében kell még azt is megvizsgáljunk, ez a tartós nagyhatalmi szembenállás közvetve milyen módon segíti érvelésünket. Hiteles adatokkal ugyanis mindeddig nem rendelkezünk arról, miként is szolgált negyedszázadon át a magyar államterület a szovjet háborús elképzelésekben az adott kedvező esetben Nyugat-Európa ellen támadásra lendülő hadak ugródeszkájaként.

A fentebb felsorolt, magyar felségterületen tárolt óriási hadianyagkészlet és számos jelentős hadvezetési pont az ott szolgáló nagyszámú tábornokkal, főtisztel mindenesetre azt valószínűsíti, hogy kezdettől fogva tudatában volt a szovjet pártvezetés a Kárpát-medence birtoklásának stratégiai előnyével, ezért is ragaszkodott ehhez. Ugyanis a „világforradalom” hamis jelszavával leplezett világuralmi célokról, főleg Európa még befolyásán kívüli részeinek lerohanásáról sohasem mondott le sem Sztálin, sem egyetlen diktátorutóda, miközben egyes vazallusállamai igyekeztek lazítani a szorosán fogott gyeplőn. Ez szükségszerűen vezetett a Vasfüggöny tartóssá válásához, mivel az amerikai hírszerzés figyelmét nem kerülhette el az a folyamat, amely a szovjet hatalmi befolyás megőrzése, sőt kiterjesztése érdekében a haderő létszámát ismét megkettőzte, és az 1956-ra újból elérte az 5,8 milliót.

Ugyanis nem volt felejtendő, hogy a nemzeti szocializmussal való háborús vetélkedésben a Szövetséges és Társult Hatalmak néven mellé álltakkal kivívott közös győzelem nem tette lehetővé a nemzetközi szocializmusnak a La Manche csatornáig való tervezett előrenyomulását. Éppen a Német Birodalom kényszerű és vonakodó szövetségeseiként is a Szovjetunió nyugati előretörését 1944. augusztus 26. és 1945. április 12. közt megakasztó magyar haderő helytállása okozta, hogy csupán Kelet-Poroszország felől és csak az Elbáig juthatott el a Vörös Hadsereg. A tervezett kéthavi magyarországi áttörés elhúzódása következtében ugyanis Sztálin nyugati szövetségeseinek hadai – minden német ellenállás ellenére – ezalatt Lyontól egészen Torgauig nyomultak előre, miközben a

Vörös Hadsereg még csak Bécs birtokába jutott. Akkor a nemzetivel szemben vívott nemzetközi szocializmus jegyében csupán kelet-német területekre terjedhetett ki a legnyugatabbra vitt szovjet uralom.

Erre a további előretörésre azonban a szovjet államvezetés a hidegháború éveiben fokozottan készült, és a „békés egymás mellett élés” politikájának meghirdetésével sem mondott le. Ennek már korai érzékelhető jele volt az erőltetett atomfegyverkezés és rakéatechnikai fejlesztés. A másik oldalon amerikai vezetéssel formálódott a nyugat- és dél-európai országok fegyveres védelmi szövetsége, az Észak-Atlanti Szövetségi Szerződés (NATO) keretében. Ez lehetőséget teremtett a szovjet vezetők számára, hogy vazallus európai országokra kiterjedően a formálisan ugyancsak védelmi szerződésként bejelentett Varsói Szerződést (VSZ) állítsák ezzel szembe. Mindenesetre nyilvánvaló volt, hogy alapvetően a két szuperhatalomként elfogadott amerikai–szovjet szembenállás fokozódásaként egymás elleni erőteljesebb fegyverkezés húzódott meg a háttérben. Támadás mindenesetre inkább volt elképzelhető a keleti, mint a nyugati vezető nagyhatalom részéről, amely számára nem okozhatott akadályt az Ausztriával 1955-ben kötött államszerződés. Ennek értelmében ugyan a négy megszálló győztes hatalom kiűrtette ezt az országot, de az önálló nemzeti haderő megeremtése még éppen csak megkezdődött. Így a területi integritás tiszteletben tartásának szovjet kinyilvánítása és az örökös semlegesség osztrák kötelezettsége nem jelenthetett igazi akadályt agresszív nagyhatalmi törekvései esetében.

A kedvező történelmi pillanat a szovjet pártvezetés számára 1956-ban tűnt elérkezettnek. Még csak éppen megkezdődött az előző évben a Németországi Szövetségi Köztársaság bevonása a NATO katonai szervezetébe, ugyanakkor a Francia Köztársasággal a NATO védelmébe bevont Algériában mind súlyosabb függetlenségi polgárháború bontakozott ki. A Nagy-Britannia koronatarományát képező Cipruson is erősödött az elszakadási és Görögországhoz való csatlakozási mozgalom. Más területeken is válságos helyzetbe kerültek a klasszikus gyarmattartó államok, így egyre nagyobb gondot okozott a nyersanyag-ellátás is. Most csupán azonban európai vonatkozásban kell szembesítenünk egymással a már elszórtan említett legfontosabb világpolitikai és magyarországi események időpontját. Bevezetésként azonban fel kell idézni a szembenálló két katonai tömböt érintő látszólagos válságfejlődéseket.

A sztálinizmussal való formális szovjetunióbeli és a befolyása alatti térségben továbbhullámzó leszámolás éppen a legszorosabban irányított lengyel vazallus államban keltett társadalmi válságot, amelynek első nyilvánvaló megnyilatkozása az 1956. június 28-i poznani munkásfelkelés és annak brutális letörése volt. Mindenesetre a lengyel pártvezetésben a szovjetbérencként kevésbé kompromittált, a sztálinisták által korábban eltávolított vezetők kerültek előtérbe. Nem ugyanez történt a következő hetekben a magyar vazallus államban, ezúttal éppen a társadalmi elégedetlenség kinyilvánításának megelőzésére – megtévesztésként

– váltotta fel egyenesen Rákosi Mátyást, a magyar diktátort a szovjet pártvezetés a hasonlóan moszkovita Gerő Ernővel, az egyik sztálinistát a másikkal.

Lengyelországban a továbbiakban az 1951-ben a sztálini önkény jegyében eltávolított Wladyslaw Gomułka került előtérbe, aki a tömegek számára alapvető nemzeti és demokratikus jellegű változást jelképezett, ám aki garantálta szovjet-hűségét, és biztosította moszkvai gazdáit, hogy fenntartja az elvárt bolsevik – de immár a sztálinista külsőségektől látványosan megszabadított – uralmat. Így 1956. október 19-én ő került a lengyel párhierarchia élére, és nem vált szükségessé a mindaddig fenyegetőnek látszó – vagy talán láttatott – közvetlen szovjet katonai intervenció. Minderről a lengyel „demokratizálódást” érzékelő magyar közvélemény nem tudván, éppen ezekben a napokban fokozta szolidaritási megnyilvánulásait, és sürgetni kezdte a „lengyel út” követését. Emellett azt is hangzott, hogy a Sztálin halála után előtérbe került, ám 1955-ben hasonlóan az újra teret nyert sztálinisták által eltávolított – mérsékeltnak és nemzetinek tartott, bár ugyancsak moszkovita bolsevik – Nagy Imre térjen vissza a politikai vezetésbe. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy a szovjet uralom magyarországi letéteményesei egyre nagyobb teret engedtek a megbízóikkal és velük elégedetlenek fellépéseinek.

Addigra azonban a nyugati katonai szövetséget is – ennél sokkal súlyosabb – megrázkódtatás érte. A két szuperhatalom között a kezdetben pozitív semlegességet választó, majd egyre inkább a Szovjetunióhoz közeledő, a nyugati hatalmakkal látványosan szembekerülő, alig két évvel korábban katonai puccsal hatalomra lépett nemzeti szocialista irányzatú Gamal Abdel Nasszer egyiptomi állam- és kormányfő lépéseire gondolunk. Kortársai közül csak a hírszerzők figyeltek fel arra a tényre, amely a meglepő szovjet–jugoszláv közeledés mögött valójában meghúzódott. Ugyanis a politikai lépésekkel párhuzamosan és a legnagyobb titokban a vezérkari szintű és fegyvernemi vonatkozású katonai tárgyalások sora is napirenden volt. E mögött pedig formálódott az együttműködés, amelynek lényege az volt, hogy a szovjet megrendelésre csehszlovákiai hadiüzemekben tömegesen előállított haditechnikai eszközöket magyar felségterületen át a jugoszláviai kikötőkbe eljuttatva szállították teljes titokban Nasszer számára Egyiptomba.

Végül is az erőltetett egyiptomi fegyverkezésre tekintettel, diplomáciai előzmények után Nagy-Britannia arra kényszerült, hogy kivonja csapatait a szuezi csatornaövezetből. Az utolsó brit zászlóalj 1956. április 2-án hajózott be, alig másfélszáz megfigyelő is csak június 18-ig maradhatott Port Szaidban. Ezalatt Egyiptom május folyamán Jordániával, Libanonnal és Szíriával kötött katonai szerződést, majd Szaudi-Arábiával és Jemennel fűzte szorosabbra kapcsolatait. Ezzel, továbbá az Algériai Felszabadítási Mozgalom mind erőteljesebb támogatásával növelte tekintélyét mind a jugoszláviai államfő Tito, mind az indiai kormányfő Nehru előtt és általában az „el nem kötelezett”, különösen az arab államok családjában.

Mindennek következményeként július 19-re teljessé vált Nasszer szakítása a nyugati hatalmakkal, 1956. július 29-én azután bejelentette, hogy a felségterületén átvezető, a brit–francia Szuezi Csatorna Társaság ellenőrzése alatt álló vízi utat államosítja. Ezzel a világ egyik legjelentősebb hajózási összeköttetését aktuálisan saját, perspektívájában a Szovjetunió ellenőrzése alá vonta, és főleg a NATO-államok hadi- és szállítóhajóinak közlekedését azonnal engedélyéhez köthette.

A nyugati katonai tömbnek döntenie kellett. Miközben már a brit–francia ellenőrzés lehetetlenné tétele kezdetétől az egyiptomi kormány ellen azonnal hadi előkészületeket tévő Nagy-Britannia, de főleg Franciaország vezetése a háborús kényszerítésben gondolkodott, az Egyesült Államok kormánya háromoldalú közvetlen vagy az ENSZ égisze alatti tanácskozást szorgalmazott, nehogy szövetségesi az éppen fejlesztés alatt állt NATO-t belevigyék egy nem tervezett közel-keleti háborúba.

Az amerikai mérséklésre intés alapján szövetségesi július 27-én még csak hivatalosan tiltakoztak a Biztonsági Tanácsnál, ám eredeti haditerveiket nem adták fel, így a továbbiakra vonatkozóan július 31-én Londonban brit–francia–amerikai tanácskozás kezdődött. Kompromisszumként csak abban született egyetértés a három nyugati hatalom közt, hogy a Szuezi-csatornát nemzetközi hatóság irányítása alá kell helyezni, ennek elérésére Nagy-Britannia és Franciaország demonstrálhatja erejét és elszántságát, törekedve Nasszernek a hatalomból való kiszorítására, de mindezt csak a diplomácia erejével tehetik.

Ám ezután minden diplomáciai kísérlet – így az 1888-as eredeti szerződést aláíró tizennyolc csatornahasználó állam augusztus 16–24. közötti londoni konferenciája is – sikertelennek bizonyult, a Szovjetunió ellenállásán elbukott. Sőt Hruscsov sugalmazására Nasszer negyvenöt állam ellenkonferenciáját hívta egybe. Miután az Egyesült Államok közvetítése is sikertelennek bizonyult, ez fokozta az elszántságot, és erősen hozzájárult ahhoz, hogy végül a fegyverek jutottak szóhoz.

Mindenesetre az újabb eredménytelen tárgyalások után szeptember 23-án Nagy-Britannia és Franciaország a Biztonsági Tanácshoz fordult, bár biztosak lehettek a szovjet vétóban. Az október 9–12. közt megtartott vita csak hat általános elv elfogadását eredményezte, a szabad csatornahasználat kimondásának és a nemzetközi érdek figyelembevételének hangsúlyozásával. Az ellenőrzéssel kapcsolatos kudarc végleg a háborús megoldás felé mutatott.

Erre való felkészülésként a háborút továbbra is ellenző Egyesült Államok helyett szövetségesi Izrael felé fordultak. A háborút előkészítő utolsó titkos brit–francia–izraeli egyeztető tárgyalás október 23-án kezdődött meg a franciaországi Sevre-ben. Ugyanazon a napon Egyiptom, Szíria és Jordánia közös hadseregparancsnokságot hozott létre. Ezt követően elsőként az 1948-ban történt mesterseges létrehozása óta arab szomszédaival konfliktusban álló és ugyancsak kezdettől háborúra készülő Izrael Állam ragadta meg a kínálkozó lehetőséget, már

október 26-ára virradóan mozgósította haderejét. Előtte ugyanis 1951 óta nemcsak a vörös-tengeri kijárat volt elzárva, hanem a Szuezi-csatorna is, ezért szükségesnek vélte, hogy további területek elhódításával, tengeri kijáratához jutva, megszilárdítsa helyzetét. Ennek érdekében és az október 24-i brit–francia–izraeli titkos jegyzőkönyv értelmében október 29-én – behatolva a Sinai-félszigetre – lerohanta Egyiptomot.

E napokban az Egyesült Államok kormányzata több ízben is figyelmeztette NATO-szövetségeseit, óvakodjanak a háborúba sodródástól. A támadó háborúra vonatkozóan így még további brit–francia kétoldalú megbeszélések folytak, és csak október 29-én zárultak véglegesnek tűnő megállapodással. Ennek értelmében Izrael szárazföldi háborújához – a hadviselőkhöz intézett előző napi s eleve egyiptomi elutasítást feltételező ultimátum után – október 31-én Nagy-Britannia és Franciaország légitámadásával csatlakozott.

Az izraelihez csatlakozó brit–francia hadműveletek megkezdését jelentő légitámadásokkal párhuzamosan erős lendületben volt a nemzetközi diplomáciai is. Miközben formálódott a tengeri blokád és a partraszállási előkészület, teljesen eltérő megfontolások alapján a Biztonsági Tanácsban mind a Szovjetunió, mind az Egyesült Államok az azonnali fegyverszünetre felszólító határozatra szavazott. Am a határozat elfogadásának napján, november 5-én sor került a Port Faud elleni francia és a Port Szaid elleni brit légideszant támadásra, előkészületek kezdődtek a két hídfő kiépítésére. Katonai műveleti nehézségek miatt a további előrenyomulást el kellett napolni. A Szovjetunió kormánya a támadókhöz intézett jegyzékben agresszióval vádolta őket, önkéntesek Egyiptom számára való biztosítását helyezte kilátásba, és egyenesen atomfegyverek bevetésével együtt járó harmadik világháborúval fenyegetett. Még mindig november 5-én az amerikai–brit kormányközi megbeszélésen az előbbi óriási nyomást gyakorolt az azonnali fegyverszünet kikényszerítése érdekében.

Az elnökválasztás évében erősen korlátozott cselekvési lehetőségű Egyesült Államok, amelynek kormányzata már az augusztusi tárgyalások során nyilvánosan is mérséklőleg lépett fel, nemcsak minden fejlemény ellenére távol maradt a háborútól, hanem híven addigi szilárd álláspontjához – az Egyesült Nemzetek Szervezetének előző napi döntését megismételve – november 6-án nyilvánosan is az Egyiptom elleni háború leállítását követelte. Ez fontosabbnak bizonyult, mint az ugyancsak előző napi, flottatüntetéssel nyomatékosított és rakétatámadással fenyegető szovjet ultimátum. Így november 6-ára virradóra a brit–francia partraszállás ellenére még aznap helyi fegyverszünetet eszközölt ki a Port Szaid-i olasz konzul. Ez aznap 24.00 órától életbe lépett, a brit–francia hadművelet valójában el sem kezdődött, máris véget ért, Izrael magára maradt. Ezzel a szuezi válság esetében megkezdődött a békés rendezés folyamata, bár még hónapok teltek el annak lezárultáig.

A szembenálló két katonai szövetség belső válságának felidézése után feltétlenül szükséges még néhány tény és meggondolás ehhez csatlakozó felvillantása,

hogy még tisztábban láthassuk, mire is történhetek előkészületek 1956-ban szovjet részről. Az egyiptomi befolyása eredményeképpen bekövetkezett ottani nemzetközi válsághelyzet júliusi idejében feltétlenül úgy kellett rendeznie a lengyelországi válságot, hogy ne keltsen gyanút, mintha növelni kívánná ottani katonai jelenlétét. Ugyanis a második világháború során éppen a lengyel síkságon át sikerült egyenesen a Német Birodalom szívébe behatolnia. Ezúttal ez még egyszerűbbnek bizonyulhatott volna, hiszen biztosan birtokolta nemcsak ezt az országot, hanem az ugyancsak birodalmi hatáskörébe vont Kelet-Németországot is. A szovjet megszállású németországi térségben huszonkét hadilétszámú hadosztály és egy teljes légihadsereg adhatott eleve támogatást a nyugati német állam elleni támadás esetén. Sőt 1956 elejétől napirenden volt a százezres nagyságrendű, laktanyai elhelyezésű népi rendőrség bázisán a vazallus Német Nemzeti Néphadsereg szervezése. Ezért is számolt a NATO hadvezetése egy esetleges szovjet támadó háború esetén kezdődő hadművelet Varsó–Brüsszel általános támadási irányával.

Minderre tekintettel a támadási gyanú elhárítására még a nagy hangon beharangozott augusztusi lengyelországi lengyel–szovjet közös hadgyakorlatot is lemondta a szovjet pártvezetés. Am éppen augusztus 19-én aláírásra került moszkvai kezdeményezésre az a szovjet–japán megállapodás, amely kimondta a második világháborús hadiállapot megszüntét. Ez egyértelműen a kelet-ázsiai szovjet felségterület biztosítását célozta, de miért éppen e napokban vált sürgőssé? Ne felejtsük: ugyanekkor folytatták tárgyalásaikat a Szuezi-csatornát használó államok, és formálódóban volt a nemzetközi válság elmélyülése. Amennyiben ez fegyveres konfliktussá növekedett volna, akkor bizonyára nem lett volna elegendő a nyugat- és dél-európai NATO-államok hadereje, hiszen még az európai fegyveres egyensúly is csupán amerikai és kanadai csapatokkal volt biztosítható. Bizonyára ennek megbontását is célozta, hogy (a már jelzett módon) 1956 tavaszától folyamatosan jelentős mennyiségű modern haditechnikát juttatott el a szovjet vezetés csehszlovákiai hadiüzemekből légi úton Magyarországon át a jugoszláv tengeri kikötőig, majd onnan hajókon Egyiptomba. Éppen ennek zökkenőmentes megvalósítását szolgálta a látványos pártközi szovjet–jugoszláv megbékélés.

Ha a jövődő egyiptomi háború később teljes valójában kirobbant volna, üresen maradt volna Nyugat-Európa, és lehetővé válhatott volna egészen a La Manche csatornáig való, a második világháborúban elmaradt előrenyomulás, a nemzetközi szocializmus bolsevik világuralmának e térségre való kiterjesztése. Ezért volt szükség a magyarországi Különleges Hadtestnek és a romániai Önálló Központi Hadseregnek nevezett szovjet erőcsoportosítás, valamint a szovjetunióbeli Kárpáti Katonai Körzetben elhelyezett csapatok megerősítésére a Baltikumból, Ukrajnából, sőt Oroszországból előrevont egységekkel, és ez a tevékenység július óta feltűnés nélkül folyamatosan napirenden is volt. A későbbi szovjet haditervek szerint ugyanis nyilvánvaló, hogy már ekkor is a Duna völ-

gyében, a megszállt Magyarországról kiindulva, a kiüresített semleges Ausztrián át egészen Bajorországig egyszerű előrevonásra nyílt volna mód, és ez a gépesített alakulatokkal gyorsan bekövetkezhetett volna.

Bizonyára ugyancsak nem a magyar belpolitikai fejlemények indokolták, hogy az október 24-i moszkvai eligazítás alapján nagyszabású hadi előkészületek kezdődtek a szomszédos északi országban is. Ez alapján szovjet utasításra október utolsó hetében felvonult az Ipoly és a Duna mentén a magyar határvonala a Csehszlovák Néphadsereg hadaiból 13 595 fő 565 harckocsival, 122 páncéltörő ágyúval, 159 aknavetővel és 69 önjárólöveggel. November 5-én (!) újabb 14 000 tartalékos – akik közé véletlenül sem került be magyar nemzetiségű – bevonultatása is bekövetkezett, és nagyfokú nyugati irányú átcsoportosítást követően, cseh- és morvaországi szakcsapatokkal megerősítve, november 10-én már 26 568 fő állt fegyverben. Ezek folyamatos visszavonása csak november 19-én kezdődött meg. Ugyancsak szovjet kezdeményezésre e napokban a teljes Jugoszláv Népfel szabadító Hadsereget is harckészültségbe helyezték, és egyes egységeit az összpontosítási körletekbe vezényelték. November első napjaiban egyébként erősen megnövekedett a lengyel és a csehszlovák, valamint a lengyelországi és csehszlovákiai szovjet légierő tevékenysége is.

Mindez erősen túlmutatott a magyarországi status quo ante eléréséhez szükségesnek vélhető kényszerítésen. Zsukov marsall egyébként már október 29-én tudatta a szovjet pártvezetéssel, hogy a Magyarországra irányított hadak elegendők bármiféle pacifikáláshoz. Még a Magyar Néphadsereg erre kész alakulataira sem tartott volna igényt, ezért Tyihonov altábornaggyal az élükön a szovjet katonai tanácsadók hazatértek a magyar alakulatok parancsnokai mellől. Ugyanígy nem tartott igényt a felajánlkozó, háborús ugrásra kész román pártvazallusok felajánlkozására sem, akik egy újabb – 1919 és 1944 utáni harmadik – magyarországi hadjáratról álmodtak.

Mivel az Egyiptom elleni háborús egyeztető tárgyalások éppen október 23-án kezdődtek, és a szovjet hírszerzés nem tudta meg, hogy az Egyesült Államok kormányának szándéka ellenében készül az izraeli–brit–francia támadás terve, aznap kellett provokálni a békés magyar tüntetőket, hogy indokolt legyen a napok óta már közvetlen előkészítési stádiumban lévő óriási szovjet csapatmozgás kelet-nyugati irányban. A magyarországi bábkormányzat sorsa csak másodlagos volt, annak megvédése, esetleges bukása esetén hatalmának helyreállítása töredéknyi fegyverrel is biztosítható lett volna. Bizonyára nem ezt kellett megtárgyalnia a szovjet legfelsőbb pártvezetésnek bolgár, csehszlovák és keletnémet vazallus pártvezérek bevonásával. Ráadásul a szovjetellenessé váló magyarországi kormányfordulat másnapján, október 29-én biztosította Charles Bohlen nagykövet kormánya nevében a szovjet vezetést John Foster Dulles amerikai külügyminiszter előző napi nyilatkozatának komolyságáról, miszerint Lengyelországot, Csehszlovákiát és Magyarországot „az Egyesült Államok nem tekinti potenciális katonai szövetségének”. Ez a bármilyen jellegű és súlyú magyaror-

szági (vagy más szovjet érdekszférába tartozó országbeli) szovjet intervenció előzetes jóváhagyását jelentette a diplomácia nyelvén, de éppen nem indokolta annak brutális érvényesítését.

Október 29-én azután megindultak Egyiptom ellen Izrael Állam hadai, vagyis megkezdődött a Moszkvában oly nagyon remélt egyiptomi háború, így indokoltnak látszott a szovjet vezetés részéről még további, újabb és újabb egységek magyar földre irányítása, ezért a kortársak által folyamatosan jelzett, érthetetlen, szüntelen beözönlés. Ezel magyarázható a magyarországi válsággal kapcsolatos másnapi, megtévesztő, rendkívül mérsékelt szovjet kormánynyilatkozatot és a megkezdett budapesti kivonulást.

Október 31-én pedig bizonyára nem a magyarországi bolsevik egypárti uralom fenntartása érdekében szolt a Moszkva mellé érkezett Liu Sao-csi kínai miniszterelnök Hruscsovval, sokkal inkább valószínű, hogy az izraeli támadáshoz való aznapi francia és brit csatlakozás kínálta lehetőség volt napirenden. A második számú kínai vezető a magyarországi beavatkozás sürgetése helyett sokkal inkább Mao Ce-tung kínai diktátor álláspontját közvetíthette, miszerint az adott helyzetben – mivel a Kelet fölényben van a Nyugattal szemben – folytatni kell a Nyugat-Európa ellen irányuló lerohanás előkészületeit, nem kell tartani egy újabb világháború adott időbeli esetleges nyugati kirobbantásától, mert az csakis a „kapitalista világ pusztulásával” járhat, mivel Kína a Szovjetunió szövetségese.

Ugyancsak nem a magyarországi intervencióval lehet magyarázni, hanem sokkal inkább az Egyiptom ellen ugyancsak október 31-én megkezdett brit-francia légitámadással, hogy november 1-jén Bresztben lengyel, 2-án Bukarestben román, bolgár és csehszlovák vazallusait tájékoztatta a szovjet diktátor, míg 3-án a különutas Tito (Joszip Broz) jugoszláv pártvezérrel tárgyalt a szovjet pártvezetés – máig titkos, ismeretlen, csak feltételezhető – döntéseiről. A háttérben pedig még mindig ott húzódott az a tudat, hogy nyugodtan folytathatóak a hadielőkészületek, mivel Dwight David Eisenhowernek, az Egyesült Államok elnökének közvetlenül a szovjet diktátorhoz intézett üzenete éppen aznap érkezett meg azzal a megismételt közléssel, miszerint szabad keze van az érdekszférájába tartozó országok közben köztartásának tekintetében.

A Magyarország elleni november 4-i általános szovjet támadás mögött pedig megint nem annyira a Nagy Imre-kormány november 1-jei semlegességi nyilatkozatát és az ENSZ Biztonsági Tanácsa november 3-án kezdődött magyar vitáját, hanem sokkal inkább további két fontos nemzetközi eseményt kell látnunk. November 6-án volt aktuális az Egyesült Államokban az elnökválasztás, vagyis kormányzata gyakorlatilag cselekvésképtelen volt. Amit viszont nem tudhatott a szovjet hadvezetés: az ezt megelőző napon az amerikai kormány – felismerve a „lopakodó szocializmus” valós céljait – csatlakozott az Egyesült Nemzetek Szervezetének háborúellenes döntéséhez, vagyis leállította NATO-szövetségesei egyiptomi háborúját. Ezért az addigi brit-francia légi csapásokat nem követte szárazföldi partraszálló háború, e tekintetben Izrael Állam magára maradt. Más

szavakkal: nemcsak az amerikai–kanadai csapatok maradtak nyugat- és dél-európai bázisaikon, hanem a többi NATO-kötelék is kivétel nélkül. Így felesleges volt a szovjet haditengerészeti flottatüntetetés, az Egyiptom ellen fegyveresen fellépőkhöz intézett ultimátum és a magyarországi nagyszabású felvonulás, ezáltal sem vált lehetségessé Nyugat-Európa szovjet lerohanása.

Nem maradt más, mint minél hangosabban bizonyítani, hogy a „szocializmus” veszélyben forgott Magyarországon, a „restauráció” pedig a világbékét fenyegette volna, ezért vált szükségessé a gyors és hatékony szovjet intervenció, persze „magyar kérésre”. Az időben egybeeső szuezi válság és magyarországi népfelkelés szovjet szándék szerinti egybekapcsolására pedig máig a hallgatás jótékony leple hull.

Ennek jelen fellebbentése sem csorbít azonban két történelmi igazságot. Egyrészt az adott nemzetközi helyzetben Egyiptom jelentősen előreléphetett állami szuverenitása biztosítása terén. Másrészt – és számunkra ez a fontosabb – a lehetővé vált tüntetésekből kinövő forradalom, a kiprovokált népfelkelés és a nemzetre kényszerített szabadságharc egyértelműen – minden szovjet birodalmi megfontolástól teljesen függetlenül, a nagyhatalmi szándékokról mit sem tudva – a magyar közakaratot fejezte ki. Mindezzel 1956-ban népünk történelmének egyik legdicsebb fejezetét írta, amelyet sohasem felejthetünk, és amelyet büszkén kell vállalnunk.

*

Jelen tanulmány első változatában a Svájci Hadtörténelmi Tanulmányutak Társaságának felkérésére készült el, és másfél órás előadás keretében a Zürichi Egyetemen rendezett nemzetközi tanácskozáson 1998-ban hangzott el. Az akkori előadás az eltelt idő által kikényszerített rövid pótlással az ötvenéves évfordulón a fenti Társaság kiadványában jelent meg: *Der Warschauer Vertrag und die Revolution in Ungarn, 1956*, in: Hans Rudolf Fuhrer (red.): *Vor fünfzig Jahren: Ungarns Oktoberrevolution*, Wettingen, 2006: 7–28. A szerző e kérdéskörhöz csatlakozó további publikációs előzményei: *Von der „Monarchie mit vakantem Thron” zur Volksrepublik. Ungarn 1947 bis 1956*, in: Schmidl, Erwin A. (red.): *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich*, Wien, 2003: 33–51., *Der Warschauer Vertrag und die ungarische Revolution von 1956*, in: *Actes du XXV Congres de la CIHM*, Brussels, 2000: 277–295.; *Von Potsdam nach Brüssel. Die Wandlungen des Rollenbildes des Soldaten in Ungarn, von 1945 bis 2000*, in: *Karl-Franzens-Universität – Wissenschaftskommission beim BMfLV: Die Rolle des Soldaten: gestern-heute-morgen. Tagungsbericht*, Graz, 2002: 61–74.

A tételes jegyzetelésről el kellett tekintenie a szerzőnek, mivel az akkori sajátos politikai viszonyok következtében 1990–1993 között anonimitásuk megőrzését kérő, segítőkész orosz levéltáros kollégáitól – szigorúan baráti tudományos segítőkészségtől ösztönözve átengedett – az Orosz Föderáció Elnöki Levéltára-

ból, az Orosz Föderáció Honvédelmi Minisztériumának Központi Levéltárából és a Jelenkori Iratok Központi Levéltárából származó – forrásokat jelzetek nélkül bocsátották rendelkezésére. Az orosz szerzők által – szórványosan hivatkozásokat is tartalmazó – azóta e témában közzétett adatok nagyságrendileg, sőt sokszor tételesen megegyeznek a hivatkozás nélküli korábban kapottakkal, sőt a számos szaktudományos feldolgozás sem mond ezeknek ellen. Ezért újabb hiteles kiigazító közleményekig – a következtetéseket illető bármilyen szakmai vitát készséggel vállalva – tényanyag tekintetében jelen dolgozatunkat tartjuk elfogadható tudományos álláspontnak.

Az alapvető orosz szerzők által közzétett dolgozatok (a megjelenés időrendjében):

- Nezsinszkij, L. N.: Vengrija 1956 goda, in: Uő.: Ocserki isztoriji narodnoj Vengriji 1948–1962, Moszkva, 1969
- Lascsenko, Pjotr Nyikolajevics: Vengrija, 1956 god, Vojenno-isztoricsecszkij Zsurnál, 1989/9
- Kirov, Alekszandr: Zabügyet-li otyecsesztvo pogibsili deszantnyikov? Vojenno-isztoricsecszkij Zsurnál, 1992/6, 7
- Malasenko, Jevgenyij Ivanovics: Oszobüj Korpusz v ognye Budapesta, Vojenno-isztoricsecszkij Zsurnál, 1993/10, 11, 12, 1994/1
- Szereda, Vjacseszlav – Sztikalin, Alekszandr: Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából, Budapest, 1993
- Szereda, Vjacseszlav – Rainer M. János (kiad.): Döntés a Kremlben, 1956. Szovjet dokumentumok 1956-ról, Budapest, 1996
- Kirov, Alekszandr – Zseliczky Béla: A szovjet hadsereg 1956-os magyarországi beavatkozása hadtörténeti, harcászati és hadműveleti szempontból, Hadtörténelmi Közlemények, 1996/3
- Afiani, Ju. I. dr. (red.): Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 goda, Moszkva, 1998
- Kyrow, Alexandr – Zseliczky Béla: Ungarnkrise 1956. Lagebeurteilung und Vorgehen der sowjetischen Führung und Armee, in: Heinemann, Winfried – Wiggershaus, Norbert (ed.): Das internationale Krisenjahr 1956. Polen, Ungarn, Suez, München, 1999
- Malasenko, Jevgenyij Ivanovics: A Különleges Hadtest Budapest tüzeiben, in: Györkei Jenő – Horváth Miklós (szerk.): Szovjet katonai intervenció, Budapest, 2001
- Wolkogonow, Dimitri: Die sieben Führer. Aufstand und Untergang des Sowjetreichs, Frankfurt/M, 2001
- Sztikalin, Alekszandr Szergejevics: Prerüvennaja revoljucija, vengerszkij krizisz i polityika Moszkvi, Moszkva, 2003

Hasznosított forráskiadványok (a megjelenés időrendjében):

- Gosztony, Peter (ed.): Der Ungarische Volksaufstand in Augenzeugenberichten, Düsseldorf, 1967

- Korányi Tamás (kiad.): Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956, Budapest, 1989
 Titkos jelentések. 1956. október 23. – november 4., Budapest, 1989
 Hegedűs B. András (szerk.): 1956 kézikönyve I–III, Budapest, 1996
 Székelyhídi Ágoston (szerk.): Magyarok '56, I–II, Budapest, 1996
 Gál É. – Hegedűs B. A. – Litván Gy. – Rainer M. J. (kiad.): A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról, Budapest, 1993
 Haraszti Éva: The Hungarian Revolution of 1956. Collection of Documents from the British Foreign Office, London, 1995
 Orbán Éva: Üzenet a barikádokról, I–II, Budapest, 1996
 Tischler János: Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai, Budapest, 1996
 Vida István (kiad.): Szovjetszkij Szojuz i vengerszkij krizisz 1956 goda. Dokumentü, Budapest, 1999
 Byrne, M. – Békés Cs. – Rainer M. J. (kiad.): The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents, Budapest, 2002
 Baráth Magdolna (kiad.): Szovjet nagykövetségi iratok Magyarországról 1953–1956, Budapest, 2002
 Sümegi György (kiad.): Naplók, interjúk '56-ról, Budapest, 2006

Az elemzésbe bevont további alapvető munkák (megjelenési sorrendben):

- Rauschnig, Dietrich: Der Satreit um den Suezkanal, Hamburg, 1956
 Csaba István: Az elsüllyesztett háború. A magyar október világpolitikai jelentősége, Salzburg, 1957
 Royal Institut of International Affaires (ed.): Documents on the Suez Crisis 26. July to 6 November 1956, London, 1957
 Váli, Ferenc A.: Reft and Revolt in Hungary. Nationalism versus Communism, Cambridge, 1961
 Dayan, Mose: Journal de la campagne du Sinai, Paris, 1966
 Fejtő, Francois: Budapest: l'insurrection 1956, Paris, 1966
 Méray, Tibor: Budapest, 23, octobre 1956, Paris, 1966
 Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? Budapest, 1967
 Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban, Budapest, 1967
 Nutting, Anthony: Die Suezverschwörung 1956, Wien, 1967
 Molnár, Miklós: Victoire d'une défaite. Budapest, 1956, Geneve, 1968
 Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel, Budapest, 1969
 Lomax, Bill: Hungary 1956, London, 1976
 Pineau, Christian: Suez 1956, Paris, 1976
 Szabó Árpád: A Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalom, 1956. november – 1957. június, Budapest, 1976
 Beaufre, André: L'expédition de Suez, Paris, 1978
 Kende, Péter – Domian, Krisztof: 1956 Varsovie – Budapest. La deuxième révolution d'Octobre, Paris, 1978
 Mucs Sándor – Zágonyi Ernő: A Magyar Néphadsereg története 1945–1959, Budapest, 1979
 Eger, Rainer: Krisen an Österreichs Grenzen, Wien, 1981

- Hunyadi Károly: A munkás-paraszt hatalom védelmében. A fegyveres erők hősi halottai 1956–1957, Budapest, 1981
- Király Béla: Az első háború szocialista országok között, New Brunswick, N. J., 1981
- Rauchensteiner, Manfred: Spätherbst 1956. Die Neutralität auf dem Prüfstand, Wien, 1981
- Heller, Ágnes – Fehér, Ferenc: Ungarn '56. Geschichte einer antistalinistischen Revolution, Melbourne, 1982
- Herzog, Chaim: The Arab–Israeli Wars, London, 1982
- Sejna, Jan: Who will bury you, London, 1982
- Király B. K. – Lotze, B. – Dreisziger, N.: The Hungarian Revolution of 1956 and its Impact, Highland Lakes, N. J., 1984
- Burns, William J.: Economic Aid and American Policy toward Egypt 1955–1981, Albany, 1985
- Aronson, Geofry: From sideshow to center stage. U. S. policy toward Egypt 1946–1960, New York–Oxford, 1986
- Salgó László: A szuezi háromszög – 1956, Budapest, 1986
- Heykal, Mohammed: l’Affaire de Suez – regard égyptien, Paris, 1987
- Berki Mihály: Hadsereg, vezetés nélkül, 1956, Budapest, 1989
- Maciejewski, J. – Trojanowiczowa, Z. (ed.): Poznanski czerwiec, Poznan, 1990
- Calhoun, Daniel T.: Hungary and Suez, 1956, Washington, DC, 1991
- Ötvenhatról nyolcvanhatban, Budapest, 1992
- Berki Mihály: Pufajkások, Budapest, 1994
- Litván György – Bak János M. (ed.): Die ungarische Revolution 1956. Reform, Aufstand, Vergeltung 1953–1963, Wien, 1994
- Ripp Zoltán: Belgrád és Moszkva között. A jugoszláv kapcsolat és a Nagy Imre-kérdés, Budapest, 1994
- Haraszi-Taylor, Eva: The Hungarian Revolution of 1956, Nottingham, 1995
- Hihnalá, Paula – Vihvila, Olli (red.): 1956. Conference on the Hungarian Revolution of 1956, Tampere, 1995
- Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában, Budapest, 1996
- Gaál Károly – Weidder, Roland: 1956 und Burgenland, Eisenstadt, 1996
- Gosztonyi Péter: Föltámadott a tenger... 1956, Budapest, é. n.
- Horváth Miklós: A magyar forradalom és szabadságharc (1956), in: Kollega Tarsoly István (szerk.): Magyarország a XX. században, I. k., Budapest, 1996
- Sinn, Norbert: Schutz der Grenzen, Graz, 1996
- Szatmári Jenő István: 1956: lehet, hogy másképp volt? Szeged, 1996
- Berki Mihály: A tizenkét nap szabadság ára, Budapest, 1997
- Fejtő, Francois – Martinet, Gilles: Le commencement de la fin. Actes du colloque „Budapest 1956–1996”, Paris, 1997
- Ministere de la Défense (ed.): La France et l’opération de Suez de 1956, Paris, 1997
- Konrad-Adenauer-Stiftung (kiad.): Az 1956-os forradalom és szabadságharc, Budapest, 1997
- Csendes László: Hadseregtörténet 1945–1998, Budapest, 1998
- Györkei Jenő – Horváth Miklós (ed.): 1956. Soviet Military Intervention in Hungary, Budapest, 1999

- Heinemann, Winnfried – Wiggershaus, Norbert: Das internationale Krisenjahr 1956. Polen, Ungarn, Suez. München, 1999
- Okváth Imre: Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956, Debrecen, 1999
- Mitrovich, Gregory: Undermining the Kremlin. America's Strategy to Subvert the Soviet Bloc, 1947–1956, London, 2000
- Schmidl, Erwin A. (red.): Österreich im frühen Kalten Krieg 1945–1958, Wien–Köln–Weimar, 2000
- Szalay Róbert: 1956. Ami a történelemkönyvekből kimaradt, Szeged, 2000
- Ehrenberger Róbert (kiad.): A béketábor magyar hadserege, Budapest, 2001
- Foitzik, Jan (red.): Entstalinisierungskrise in Ostmitteleuropa 1953–1956, Paderborn, 2001
- Szokolczai Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharc, Budapest, 2001
- Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: Az 1956-os forradalom és szabadságharc, Budapest, 2002
- Horváth Miklós: 1956 hadikronikája, Budapest, 2003
- Ripp Zoltán: 1956. Forradalom és szabadságharc Magyarországon, Budapest, 2002
- Littel, Robert: Az ártatlanság vége. (Félrevezette-e a CIA a magyarokat 1956-ban?), Budapest, 2003
- Schmidl, Erwin A. (red.): Die Ungarnkrise und Österreich, Wien, 2003
- Szabó A. Ferenc: Az ismeretlen '56, Budapest, 2003
- Borhi László: Hungary in the Cold War 1945–1956, Budapest, 2004
- Steininger, Rolf: Der Staatsvertrag, Innsbruck, 2005
- Dent, Bob: Budapest 1956. Locations of Drama, Budapest, 2006
- Etschmann, W. – Scheer, T. – Schmidl, E. A.: An der Grenze. Der erste Einrückstermin des Bundesheeres und der Einsatz während der Ungarnkrise 1956, Wien, 2006
- Fuhrer, Hans Rudolf (red.): Vor fünfzig Jahren: Ungarns Oktoberrevolution, Wettingen, 2006
- Gáti, Charles: Vesztett illúziók: Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom, Budapest, 2006
- Horváth Miklós – Tulipán Éva: In memoriam 1956, Budapest, 2006
- Horváth Miklós – Tulipán Éva: Keresztutak: Magyar Néphadsereg 1956, Budapest, 2006
- Lendvai, Paul: Der Ungarn-Aufstand 1956, München, 2006
- Lendvai, Paul: Forradalomról tabuk nélkül: 1956, Budapest, 2006
- Lessing, E. – Baugner, N. – Fejtő, F. – Konrád, Gy.: Budapest 1956. Die ungarische Revolution, Wien, 2006
- Schmidl, Erwin A. – Ritter, László: The Hungarian Revolution 1956, Oxford, 2006